

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Klára Vranaiová

Demokratické občianstvo v každodennej školskej praxi

2014

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesijný a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

Demokratické občianstvo v každodennej školskej praxi

Klára VRANAIOVÁ

Bratislava 2014

Názov:	Demokratické občianstvo v každodennej školskej praxi
Autor:	PaedDr. Klára Vranaiová
Recenzenti:	Mgr. Juraj Kredátus, PhD. Mgr. Gabriela Vincencová
Vydavateľ:	Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave
Odborná redaktorka:	Mgr. Terézia Peciarová
Grafická úprava:	Ing. Monika Chovancová
Vydanie:	1.
Rok vydania:	2014
Počet strán:	62
ISBN	978-80-565-0376-8

OBSAH

Úvod	5
1 Demokratické občianstvo na Slovensku a v jednotnej Európe	7
1.1 Možnosti občianskeho vzdelávania na Slovensku	7
1.2 Vymedzenie pojmu občianstvo	11
1.3 Demokratické občianstvo	12
1.4 Obsah výchovy k demokratickému občianstvu	14
1.5 Extrémizmus	16
1.6 Extrémizmus v školách	19
1.7 Ako môže učiteľ poznať žiaka s extrémistickými prejavmi?	20
2 Kritické myslenie	23
2.1 Čo je kritické myslenie?	23
2.2 Metódy rozvoja kritického myslenia	25
2.3 Ako rozvíjať kritické myslenie vo výchove k demokratickému občianstvu?	28
3 Demokracia v každodennej školskej praxi	30
3.1 Európske občianstvo v každodennom živote	39
3.2 Aktivity na rozvíjanie európskeho občianstva	41
3.3 Aktivity zamerané na výchovu k tolerancii a boju proti extrémizmu	43
4 Občianska atmosféra v škole – trendy a možnosti žiackej samosprávy	51
4.1 Vytváranie žiackej samosprávy	52
4.2 Model žiackej rady	55
4.3 Základné povinnosti členov žiackej rady	57
Záver	59
Zoznam bibliografických odkazov	61

Úvod

„Nikto sa nerodí ako dobrý občan; žiadny štát nevznikne ako demokracia. Skôr obidvoje sú procesom, ktorý sa vyvíja počas celého života. Mladí ľudia musia byť súčasťou tohto procesu od narodenia. Spoločnosť, ktorá sa oddeľuje od svojej mládeže, odtráha sa od svojej životnej cesty.“

Kofi Annan

Problematica výchovy k demokratickému občianstvu na pôde inštitúcie školy je už takmer dve desaťročia jednou z najdiskutovanejších tém európskych vzdelávacích iniciatív.

Občianska kompetencia umožňuje jednotlivcom zúčastňovať sa v plnej miere na občianskom živote založenom na znalosti spoločenských a politických konceptov a štruktúr a prijatí záväzku aktívnej a demokratickej účasti.

Učebný zdroj je vypracovaný k akreditovanému programu kontinuálneho vzdelávania pod názvom *Rozvoj kompetencie k demokratickému občianstvu na základných školách a stredných školách*. Akreditovaný program je určený učiteľom občianskej náuky, etickej výchovy, filozofie, náuky o spoločnosti. Hlavným cieľom učebného zdroja je prezentovať možnosti rozvíjania občianskej kompetencie v konkrétnej edukačnej praxi – u pedagogických zamestnancov a následne prostredníctvom pedagogických zamestnancov aj u žiakov základných a stredných škôl. Vo svojom obsahu sú v ňom deklarované konkrétne metódy a formy práce týkajúce sa schopnosti účinne komunikovať na tému demokratického občianstva. Učebný zdroj ponúka možnosti aplikácie inovačných metód v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu.

Jeho cieľom nie je rozpracovávať jednotlivé témy, ktoré sú teoretickým obsahom programu kontinuálneho vzdelávania, pretože si myslíme, že lektori daného vzdelávacieho programu a pedagogickí zamestnanci nájdu dostatok teoretických východísk v rôznych publikáciách a internetových zdrojoch.

Myslíme si, že práve konkrétne aktivity pomôžu pedagogickým zamestnancom pri ich práci so žiakmi v rámci rozvíjania demokratického občianstva, pričom sa v publikácii zameriavame na pochopenie a každodenné prežívanie demokratického občianstva.

Učebný zdroj sa skladá zo štyroch kapitol. V prvej kapitole sú charakterizované teoretické východiská, ktoré sa týkajú definovania problematiky občianstva, demokracie, obsahu výchovy demokratického občianstva v regionálnom školstve. V druhej kapitole je venovaná pozornosť rôznym metódam a formám rozvoja kritického myslenia a kompetencie k demokratickému občianstvu v konkrétnej edukačnej praxi. Obsah tretej kapitoly tvorí téma demokratického občianstva v každodennej praxi. Sú v nej prezentované aj aktivity, ktoré rozvíjajú európske občianstvo, a aktivity, ktoré sú zamerané na boj proti extrémizmu. Posledná kapitola je venovaná možnostiam participácie na samosprávnej demokracii v škole – žiackym radám.

V učebnom zdroji sú zahrnuté aktivity, ktoré vedú k získaniu občianskych kompetencií, pomáhajú spolupodieľať sa na veciach verejných, formovať vlastný názor, spoznávať prvky demokracie, ktoré sa neskôr stanú silným predpokladom na získavanie a odovzdávanie vedomostí o participácii, demokratickom občianstve.

Dobrým občanom sa človek nerodí. Stáva sa ním pomaly a postupne. Existujú názory, že s výchovou k občianstvu je potrebné začať už v útlom veku. Významným faktorom, ktorý ovplyvňuje vzťah človeka k veciam verejným, je rodina, neskôr škola a školské prostredie. Čo sa týka problematiky občianstva a demokracie, môžu byť škola a školské prostredie veľmi stimulujúce, ale aj nepriateľské – môžu mladému človeku priam klásť prvé skutočné prekážky.

Autorka

1| Demokratické občianstvo na Slovensku a v jednotnej Európe

Výchova k demokratickému občianstvu je v poslednom období jednou z diskutovaných tém európskych vzdelávacích iniciatív. O jeho forme, jeho koncepte sa diskutuje na pôde mnohých európskych inštitúcií.

Problematica demokratického občianstva bola vymedzená Maastrichtskou zmluvou 1992, zakotvená v Ústave Európskej únie 2004 a jej ďalších dodatkoch. V roku 1997 sa občianske vzdelávanie zaradilo medzi politické priority Rady Európy (Projektom EDC – Education for Democratic Citizenship; neskorším vyhlásením v roku 2005 za European Year of Citizenship through Education a ďalšími iniciatívami), záväzné pre všetky členské a prístupové krajiny Európskej únie. Aj napriek existencii týchto spoločných priorít v oblasti občianskeho vzdelávania existuje v jednotlivých krajinách Európy značná rôznorodosť.

Sú krajiny, v ktorých je občianske vzdelávanie samostatnou súčasťou učebných osnov už niekoľko desaťročí, s čím je spojená nielen tradícia profesionalnej prípravy učiteľov. V mnohých európskych krajinách malo občianske vzdelávanie charakter prierezovej témy a jeho zavedenie v podobe samostatného predmetu je realitou len posledných rokov (IDEA 2007).

1.1| Možnosti občianskeho vzdelávania na Slovensku

Pri charakterizovaní občianskeho vzdelávania na Slovensku je potrebné vychádzať z historického dedičstva, ktoré vplývalo na formovanie občianskej spoločnosti na Slovensku.

Na základe tejto skutočnosti je možné pozorovať v historickom vývoji dve kľúčové tendencie, ktoré niekedy existovali súběžne, inokedy nasledovali po sebe v rôznych cykloch.

Prvou tendenciou je zaostávanie Slovenska v politickom, národnom, ekonomickom, sociálnom i celkovom kultúrno-civilizačnom rozvoji. Táto tendencia je viditeľná aj v súčasnosti, ak sa porovnáme s vyspelými európskymi spoločnosťami. Druhou tendenciou sú snahy Slovenska o dobehnutie vyspelejšieho sveta, úspešnejších národov a štátov. Aj tieto tendencie sú viditeľné v súčasnom období.

Okrem týchto dvoch tendencií sa Slovensko opakovane nachádzalo v situáciách, keď široké vrstvy obyvateľstva tvárou v tvár bojovali o prežitie. Slovensko ako jedna z mála európskych krajín zakúsilo všetky tri hlavné režimy 20. storočia:

- liberálnu parlamentnú demokraciu s kapitalistickou ekonomikou;
- autoritársky režim s fašistickými prvkami počas druhej svetovej vojny, ale aj povstanie proti nemu;
- všetky podoby socializmu, či už v jeho stalinistickej verzii v 50. rokoch, v jeho reformnej podobe v roku 1968 alebo brežnevovské pookupačné, „normalizačné“ obdobie, následne obdobie „perestrojky“.

Slovensko tieto pomery a režimy nielen trpne zakúsilo, ale sa aj samo na nich podieľalo. Problematika občianstva a občianskeho vzdelávania, poznačená práve obdobím komunistickej totality, následne s jej pádom, vznikom samostatnej SR a vstupom do Európskej únie nadobudla okrem nových obsahov a dimenzií aj mimoriadnu závažnosť a v súčasnosti si vyžaduje pravdepodobne najradikálnejšie zmeny, pretože obsahy ostatných predmetov, resp. priezrových tém si nevyžadovali pádom komunistického režimu v roku 1989, vstupom do Európskej únie takéto radikálne zmeny.

Nové učebné osnovy hlavne v predmetoch občianska výchova a náuka o spoločnosti, ktoré boli vytvorené v 90. rokoch, boli následne prepracované v nových štátnych vzdelávacích programoch v r. 2008. V rámci tohto predmetu, ale následne aj iných predmetov sa dostali do obsahu vzdelávania témy, ktoré sa týkajú občianstva, jeho chápania. Problematika občianstva je chápaná koncepcnejšie na základných školách – tematika občianstva sa začína v najbližšom sociálnom prostredí – rodina, škola, obec – cez etapu sebapoznávania a sebareflexie v tomto prostredí a v 8. ročníku sa zameriava sa na širšie občianske, štátno-právne, ekonomické a globálne problémy. V rámci štruktúry

predmetu ide o akúsi kontinualitu socializácie dieťaťa, ktorá je zameraná na jednotlivé zložky občianskej výchovy – *vlastenecká, antropologická, mravná, právna, ekonomická, spotrebiteľská, ekologická a politologická výchova*. V mnohom sa dá konštatovať, že porevolučné osnovy občianskej výchovy zjavne neprekročili tieň svojej minulosti a zostali aj naďalej len akýmsi „konglomerátom spoločenských vied“, resp. „košom, do ktorého sa sústredilo všetko, čo sa inde nevošlo“. (Mistrík 1996, s. 1)

Ak hľadáme konkrétne tému občianstva, tá je dominantná v 8. ročníku v tematických celkoch *Moja obec, región, vlasť, Európska únia, Sociálne vzťahy v spoločnosti, Občiansky život ako proces formovania demokracie, Štát a právo*. V týchto témach dominujú poznatky o štátnom aparáte – poznatky o orgánoch štátnej moci (*výkonných, zákonodarných, súdnych, bezpečnostných a silových zložkách*) a niektorých právnych dokumentoch (*okrem ústavy, práva a slobody, práva dieťaťa, menších, zákona o rodine, ochrane spotrebiteľa*). Občianska aktivita či aktívna úloha občana v štáte sa tu spomína len okrajovo, preto je na učiteľoch, či sa tejto téme aktívne venujú.

Aj v ďalších tematických celkoch a témach: *Moja škola – Práva a povinnosti žiakov v triede; Práva a povinnosti žiakov v škole – školská samospráva; Moja obec, región, vlasť, Európska únia – Na čo som hrdá/hrdý v mojej obci a jej okolí; Obecná samospráva; Verejný, kultúrny a spoločenský život* atď. je možné tému demokratického občianstva rozvíjať.

Témy týkajúce sa občianstva sú rozpracované aj na gymnáziách, kde sa pre žiakov nachádzajú „základy“ *psychológie, sociológie, ekonómie, náuky o štáte a práve, politológie a filozofie*. Nie je možné jednoznačne konštatovať, či takéto usporiadanie tém umožní žiakom dosiahnuť takú orientáciu, ktorá by umožňovala dosiahnuť ciele štátneho vzdelávacieho programu (ŠVP) – *rozvíjať schopnosť formulovať a klásť otázky v príslušných disciplínach a oblastiach spoločenského života, posudzovať rôzne riešenia, rozvíjať tolerantnú výmenu názorov..., utváranie vlastných názorov, postojov a presvedčení a pod.* Konkrétne témy týkajúce sa občianstva sú rozpracované v rámci „politológie“, kde sa medzi poznatkami o politickom systéme (*o pluralizme v podobe politických strán a hnutí, ich klasifikácii, vzniku a pod.*) občan úplne stráca, podobne ako občiansky sektor v štruktúre spomínaných štátnych inštitúcií.

V nových dokumentoch týkajúcich sa výchovy a vzdelávania sa málo deklaruje európsky rozmer občianskeho vzdelávania, výchova k európskemu občianstvu sa tu nedeclaruje ani v cieľoch vzdelávania. Naopak, dominuje pomerne silný vlastenecký akcent či už v zmysle lokálpatriotizmu alebo v zmysle *národnej a štátnej identity*. Súčasné osnovy ŠVP, používané od roku 2008, už síce mnohé z európskych trendov zachytávajú, téma európskeho občianstva je však skôr príležitosťou na vymedzovanie sa voči nemu, t. j. posilňovanie „národnej identity“, uvedomenie si potreby jej zachovania a ochrany.

Procesuálna stránka občianskeho vzdelávania, ktorej sa v súčasných koncepciách pripisuje osobitný význam, je čiastočne rozpracovaná v podobe odporúčaní vhodných aktivizujúcich metód a organizačných foriem vyučovania, a práve táto skutočnosť je jednou z možností, ako zefektívniť prácu učiteľa, pripraviť mu vhodné didaktické a metodické materiály, ktoré sa danej problematiky dotýkajú.

Na základe analýzy súčasných trendov v občianskom vzdelávaní v európskych krajinách a USA sa konštatujú viaceré nedostatky občianskeho vzdelávania v našich školách (Sodoma 2006):

- predimenzovanie učiva bez možnosti hlbšej analýzy a chápania problémov občianstva v širších súvislostiach,
- nevhodné formy a metódy vyučovania, hlavne vyučovania predmetov, v ktorých je možné priamo vplývať na mladú generáciu – občianska výchova, etická výchova,
- prevaha frontálneho prístupu vo vyučovaní, nedostupnosť vhodných materiálov,
- nedostatočné využívanie informačných technológií,
- slabé občianske povedomie učiteľov a pod.

Práve tieto skutočnosti si vyžadujú iné prístupy, ktoré sa týkajú výchovy k občianskej participácii.

1.2| Vymedzenie pojmu občianstvo

Ústava Slovenskej republiky hovorí o občianstve v úvode a hovorí sa v nej o tom, že občianstvo nemožno odňať proti vôli občana a že ďalšie podrobnosti upravuje samostatný zákon o štátnom občianstve. Zákon o občianstve vymedzuje okolnosti, za ktorých je možné získať štátne občianstvo Slovenskej republiky, ako je možné sa štátneho občianstva vzdať. Prvé zmienky o občianstve nachádzame v starovekom Grécku – Aristoteles vo svojom diele *Politika* uvádza, že človek je politickým zvieraťom, ktorý môže dosiahnuť plný potenciál svojho života a osobnosti jedine zúčastňovaním sa na záležitostiach polis – mestského štátu (Martinka 2006).

Občianstvo je možné chápať v týchto významoch:

1. **osobné práva a povinnosti**, ktoré sú priznané legálnemu stálemu obyvateľovi štátu – bez rozdielu systému vládnutia v štáte; avšak princípy za takýmto priznaním sa môžu od seba veľmi líšiť, zvlášť vo vzťahu k migrantom,
2. **občianske presvedčenie** (odborníkmi často nazývané „občiansky republikanizmus“) – je v krajinách, ktoré majú konštitučnú vládu, reprezentatívnu vládu alebo demokraciu, žiada si občiansku participáciu obyvateľov – aktívnych občanov, nie slepú poslušnosť poddaných,
3. **ideál** (definovaný už antickými stoikmi, dnes často označovaný ako „globálne občianstvo“), v ktorom by sme všetci mali konať ako občania jedného sveta – v záujme mieru, spravodlivosti a ľudských práv musia existovať obmedzenia medzinárodným právom nad suverenitou a mocou individuálnych štátnych mocí (ochrana ľudských práv, boj s terorizmom),
4. **proces výchovy a vzdelávania** – učenie a vyučovanie v školách ukazuje, ako zlepšiť alebo dosiahnuť ciele zdedené v druhom a treťom význame (In ZOOMm, 2009).

Z týchto skutočností vyplýva, že občianstvo môžeme chápať ako vzťah každého jedinca k svojej komunite (škole, obci, mestu), ako aj k veciam verejným (štátu, voľbám a pod.).

Tento vzťah si človek buduje na základe sociálnej identity, ktorá bola v minulosti vytvorená na príslušnosti k rodine, ku kmeňu, následne boli štáty

vytvorené skôr na etnickom princípe. Tento princíp v súčasnosti už nie je platný, pretože je potrebné brať do úvahy také zložky identity, ako sú rasa, národnosť, náboženstvo, sociálna trieda a ďalšie. Identita každého človeka je rozdielna, často protirečivá. Inú identitu má katolícka študentka z Košíc, podnikateľ z Čadce, rómsky poslanec z Rožňavy, inžinier maďarskej národnosti z Dunajskej Stredy či židovská úradníčka z Bratislavy. Avšak všetci sú slovenskými občanmi.

Občianstvo môže tieto rôzne identity zjednotiť výchovou k občianstvu, ktoré je zamerané na potlačenie emócií, vášní a určitým spôsobom prináša do spoločnosti etiku a morálku.

Kozmopolitné občianstvo – ide o viacnásobné občianstvo – prepojenie štátneho občianstva a občianstva formovaného členstvom daného štátu v Európskej únii, kozmopolitné občianstvo má bližšie k univerzalistickým princípom globálneho občianstva.

1.3| Demokratické občianstvo

Mnohé historické udalosti ukázali, že koncept občianstva je možné zneužiť na rôzne ciele – mocenské aj politické. Dejiny, ale aj súčasnosť nám ukazujú, ako sú vzbudzované nacionalistické vášne. Tieto sa môžu často spájať s náboženským fanatizmom, ktorý je pre mnohé spoločnosti obrovskou hrozbou. Aj dejiny Slovenska sú príkladom, že poslušnosť voči štátnemu zriadeniu, plnenie si občianskych povinností v rámci určitých nariadení a vláda väčšiny strany nie sú zárukou demokracie.

Nové myšlienky a nápady vždy vznikajú u jednotlivcov, pretože iba jednotlivci môžu myslieť. Tieto individuálne nápady a myšlienky však musia byť posúdené navzájom a upravené podľa podmienok spoločnosti. Každý človek si potrebuje vzájomne korigovať nepresnosti v jednotlivých ideách – práve tento proces je základom demokracie. V rámci tohto procesu je idea alebo návrh jednotlivca často už prijatý menšou skupinou (politickou stranou, skupinou aktivistov či lobistickou skupinou). Tento proces vnímania – formovania vedie k voľbe. Voľba však vždy musí byť posúdená v historickom kontexte;

dnešná menšina môže byť zajtrajšou väčšinou. Demokracia nie je nikdy kompletná a konečná. Demokracia sa stále rozvíja, ak by to tak nebolo, tak by sa o nej hovorilo ako o človeku, ktorý prestane dýchať. Demokratický systém, ktorý ostane statický a nezmenený, bude upadať a stane sa nedemokratický. Primeranou demokratickou formou je **parlamentný systém**, pretože poskytuje priamu väzbu medzi jednotlivcami a zákonodarnými a výkonnými orgánmi. Čím viac budú občania rozhodovať a hodnotiť spoločenský a politický život, tým bude monopol politických strán menší.

Demokracia je rôzna od krajiny ku krajine, od doby k dobe. Demokracia sa vyvíja, má veľa rôznorodých foriem. Preto vzniká otázka, ako môžeme rozlíšiť demokraciu od nedemokracie, čo je základnou charakteristikou demokracie? Z dejín vieme, že diktátor, ktorý sám seba nazýva „demokratickým“, je stále diktátorom.

Práve táto skutočnosť si vyžaduje objektívne kritériá, ktoré charakterizujú demokraciu:

1. demokracia znamená „vládu ľudí“ (existuje veľa typov vlády – v oligarchii napr. vládne malá elitná skupina; v timokracii vládnu bohatí, v teokracii sa predpokladá, že moc vykonáva boh);
2. „demokracia“ znamená, že ľudia robia zákony;
3. „demokracia“ znamená politickú rovnosť.

Zásady demokracie (Verhulst, Nijeboer 2007):

- **zásada rovnosti** – všetci sa môžu zúčastniť procesu rozhodovania a všetci majú rovnakú váhu,
- **zásada práva na iniciatívu** – každý má rovnaké právo na predloženie návrhov,
- **zásada pravidla väčšiny** – dosahuje sa menší počet neuspokojených ľudí.

Uvedené skutočnosti nám potvrdzujú, že pri výchove k občianstvu je nevyhnutné vychádzať z demokracie a s ňou spojeného kritického myslenia, ktoré následne každý človek mení na aktivitu.

1.4| Obsah výchovy k demokratickému občianstvu

Pri stanovení obsahu je potrebné vychádzať z modelu „ideálneho občana“, ktorý má pozitívny vzťah k štátu, k spoluobčanom. Z tejto skutočnosti by mali vychádzať základné témy, ktoré môžeme včleniť do edukačného obsahu:

- **lojalita – vernosť – patriotizmus** (hrdosť jednotlivca na výsledky a úspechy svojej krajiny, ale zároveň aj pomenovanie vecí, ktoré v krajine nefungujú),
- **zodpovednosť** (akceptácia práv a povinností, morálne záväzky voči štátu a spoločnosti),
- **spravodlivosť** (posúdenie každodenných skutočností, rozlíšenie nespravodlivosti),
- **dodržiavanie práva a poriadku** (rozlišovanie sociálneho bezprávia a politického protestu),
- **dodržiavanie hodnôt** (sloboda, tolerancia, férovosť, rešpekt, argumentácia).

V rámci výchovy k demokratickému občianstvu je potrebné rozvíjať **vedomosti, postoje a zručnosti**. **Vedomosti** o mocenskom usporiadaní krajiny, systéme vládnutia, právach a spôsoboch ich uplatňovania, tzv. **politická gramotnosť**. Je potrebné poznať skutočnú históriu svojej krajiny, národa.

Postoje a zručnosti, ktoré je potrebné rozvíjať:

- dobre komunikovať s každým,
- myslieť kriticky, nezávisle a čestne,
- byť úprimne motivovaný participovať,
- učiť sa, ako premeniť kolektívne plány na akciu,
- reflektovať a učiť sa z vlastnej participácie,
- mať danú voľnosť a dôveru prevziať zodpovednosť.

Tieto vedomosti, postoje a zručnosti sa dajú rozvíjať v týchto činnostiach:

- účasť v simulovaných voľbách,
- členstvo v žiackej rade,
- účasť na simulovaných súdnych procesoch,
- byť súčasťou komisie, ktorá vedie pohovor na výber zamestnanca (napr. školy),

- vedenie školskej alebo mimoškolskej skupiny zaoberajúcej sa občianskymi záležitosťami, ako napr. Amnesty, Agenda 21, Greenpeace alebo v rámci detskej a mládežníckej organizácie,
- účasť na projekte sociálneho podnikania,
- účasť v charitatívnom alebo dobrovoľníckom programe,
- účasť v programe komunitnej služby,
- účasť na komunitnom výskumnom projekte,
- účasť v debatnej asociácii alebo súťaži,
- písanie, editovanie alebo manažovanie školských, obecných či mládežníckych novín alebo časopisu,
- účasť na návštevách v miestnych občianskych inštitúciách ako súd, mestské zastupiteľstvo alebo občianske centrum.

Okrem základných vedomostí a zručností sa výchova k občianstvu prejavuje aj v prierezových témach, ako je napr. **výchova k ľudským právam**, ktorá zdôrazňuje dimenziu rovnosti a jedinečnosti každého človeka, ktorého práva majú byť nedotknuteľné a dodržiavané. Neoddeliteľnou súčasťou sú samotné občianske práva.

S problematikou ľudských práv úzko súvisí aj ďalšia prierezová téma – **multikultúrna výchova**, ktorá zdôrazňuje dimenziu rôznorodosti, tolerance a nediskriminácie.

Ďalšou témou, v ktorej sa objavuje občianska kompetencia, je **globálna výchova a vzdelávanie**. V tejto prierezovej téme základné témy ako občianstvo, ľudské práva a rôznorodosť dopĺňajú témy sociálnej spravodlivosti, trvalo udržateľného rozvoja, vzájomnej závislosti či mierového riešenia konfliktov. Tieto prierezové témy sa navzájom prelínajú a dopĺňajú, pri edukácii sú veľkým zdrojom informácií a metodických postupov v práci s mladými ľuďmi. Dôležitým prvkom výchovy k občianstvu okrem základných tém, ktoré sa môžu prelínať v jednotlivých vyučovacích predmetoch, sú dôležité metódy a formy práce, ktorými sa rozvíjajú občianske kompetencie každého človeka. V edukačnej praxi je potrebné vychádzať zo skutočnosti, že pre súčasnú mladú generáciu platia nové formy a metódy práce. Každý by mal poznať aj nové nástroje, ktoré sú v súčasnej spoločnosti dôležité pri výchove k demokratickému občianstvu (napríklad blogy, diskusné fóra, využívanie internetu

a sociálnych sietí). Mediálne správanie sa občanov v posledných rokoch dramaticky zmenilo, pretože sa ponuka na internete masívne zmenila. V školách je potrebné pracovať so stratégiami, ktoré pomáhajú rešeršovať rôzne informácie, je potrebné venovať pozornosť vyhľadávateľom a kriticky hodnotiť pramene, z ktorých sa informácie získavajú.

Zároveň nie je možné zabudnúť, že pri jednotlivých aktivitách, simuláciách, resp. hrách je kľúčom k efektívnej výchove k aktívnemu demokratickému občianstvu skutočná **participácia** mladých ľudí na politickom, sociálnom a spoločenskom živote.

V nasledujúcej kapitole sú opísané rôzne nástroje, metódy a formy, ktoré môžu byť využité pri výchove k demokratickému občianstvu. Pozornosť bude venovaná metódam rozvoja kritického myslenia na vyučovaní v kontexte výchovy k demokratickému občianstvu.

1.5| Extrémizmus

Extrémizmus je pojem, ktorý čoraz nástojčivejšie rezonuje v spoločnosti. I keď na jednej strane prebieha diskusia o adekvátnosti tohto pojmu, jeho vymedzenie je nejasné, zavádzajúce, často evokujúce spojitosť s terorizmom, ktorý zatiaľ nie je na Slovensku bežným javom, ale často je spojený s aktivitami organizovaných násilných skupín či rôznych občianskych združení.

V roku 2009 sa novelou trestného zákona zakotvil do legislatívy pojem *trestné činy extrémizmu*. Jedným z dôvodov je nárast aktivít, ktoré ohrozujú základy demokratického štátu, ktoré sú často označované ako extrémistické.

Jediná európska definícia extrémizmu, ktorá však nemá záväzný charakter, je obsiahnutá v rezolúcii Rady Európy Nebezpečenstvo extrémistických strán a hnutí pre demokraciu v Európe. Táto definícia uvádza: *Extrémizmus zodpovedá takej forme politickej aktivity, ktorá odmieta princípy parlamentnej demokracie a zakladá svoju ideológiu a aktivity na neznášanlivosti, vylučovaní, xenofóbii, antisemitizme a ultranacionalizme* (Rezolúcia 2003). Často býva veľmi zložitá určiť, kto je extrémista a kto nie, pretože hranica medzi extrémizmom a normálnym správaním je veľmi široká a nejasne formulovaná.

Nie všetky aktivity, názory, ktoré vybočujú zo zaužívaných noriem, môžeme označiť za extrémistické – napríklad formu občianskej neposlušnosti, rôzne podujatia aktivistov.

Pojem extrémizmus sa v rôznych krajinách interpretuje rôznym spôsobom. **V Nemecku** sa pod pojmom extrémizmus definujú „všetky iniciatívy a aktivity politických strán, skupín, hnutí a jednotlivých osôb, ktoré vystupujú legálnymi aj násilnými prostriedkami proti nemeckej ústave. Do tohto pojmu je zahrnutý ľavicový aj pravicový extrémizmus a extrémistické aktivity cudzincov ohrozujúcich bezpečnosť“ (Bezpečnostná správa 2000).

Vo Veľkej Británii sa pojem „extrémizmus“ zásadne nepoužíva, pretože je považovaný za nepresný. Namiesto neho používajú presne definované pojmy, napr. terorizmus, subverzia, sabotáž a pod.

V Českej republike pojem extrémizmus označuje: „Vyhranené ideologické postoje, ktoré vybočujú z ústavných, zákonných noriem, vyznačujú sa prvkami intolerancie a útočia proti základným demokratickým ústavným princípom, tak ako sú definované v českom ústavnom poriadku“ (Mlynarčíková a kol.2010).

Podobne ako iné štáty i Slovensko aktívne začalo boj proti extrémizmu a vláda SR svojím uznesením č. 316 zo dňa 18. mája 2011 schválila Národný akčný plán boja proti terorizmu na roky 2011 – 2014, čím sa pripojila k boju proti extrémistickým prejavom a terorizmu. Na základe literatúry je možné rozdeliť extrémizmus na **primárny** a **sekundárny**.

Primárny extrémizmus:

Pravicový extrémizmus – vychádza z ideí rasizmu, fašizmu a neonacizmu. Príkladom aktivít pravicových extrémistov sú:

- násilné fyzické útoky na Rómov, zahraničných študentov, Židov alebo iné osoby (alternatívna mládež, pankeri),
- ničenie majetku, rozbíjanie zariadenia v podnikoch, verbálne a grafické prejavy sympatií k nacizmu a jeho predstaviteľom,
- hudobné koncerty a party, na ktorých sa distribuujú predmety so symbolikou vyjadrujúcou sympatie k neonacizmu a dochádza na nich k hajlovaniu,

- demonštrácie a verejné zhromaždenia ultranacionalistických skupín,
- organizované pogromy na obyvateľov rómskej národnosti,
- násilie spojené so športovými podujatiami, ktoré sa často končí fyzickými napadnutiami obetí.

Lavicový extrémizmus – vychádza z ideí komunizmu, marxizmu a anarchizmu. Je v spoločnosti menej viditeľný a spoločnosťou je vnímaný oveľa tolerantnejšie. Dôvodom môže byť, že sa v tejto forme extrémizmu verejne ne-deklaruje potláčanie základných ľudských práv a slobôd. V tejto skupine je možné hovoriť o jednoznačnom odmietaní parlamentnej demokracie, ale tieto skupiny sa dožadujú modelu priamej demokracie.

V rámci **sekundárneho extrémizmu** rozlišujeme:

- *náboženský extrémizmus* – vychádza z radikálnych prúdov rôznych svetových náboženstiev, ktoré sa snažia o násilnú zmenu usporiadania spoločnosti – najčastejšie je v tomto smere spomínaný islam, ale aj v rámci kresťanstva existujú extrémistické prúdy a zoskupenia,
- *ekologický extrémizmus* – charakteristický je antihumánnym, anticivilizačným postojom, hlása myšlienku, že všetka ľudská činnosť je negatívna, zatiaľ čo ostatná príroda je dobrá; typickým znakom je odpor k technológiám, vede, obchodu, akýmkoľvek organizáciám,
- *etnický extrémizmus* – označovaný aj ako regionálny či etnicko-regionálny extrémizmus; typickým znakom je hlásanie kultúrnej a politickej výlučnosti, používanie násilia na dosiahnutie proklamovaných cieľov (niekedy až vo forme terorizmu) a separatizmus.

Ďalším kritériom delenia extrémizmu je delenie **podľa objektov napadnutia**:

- a) útočiaci na ústavnosť a štátne zriadenie,
- b) hrubo narúšajúci občianske spolužitie,
- c) útočiaci na život a zdravie občanov,
- d) rasistický (rasovo motivovaný).

Vo vývoji extrémizmu možno pozorovať **tri základné štádiá**:

I. štádium – charakterizuje pudovosť, iracionalita a úplná absencia strategického plánovania vlastných akcií. Často vychádza z pocitu ohrozenia.

Aktivity sú zamerané na osoby, ktoré agresor vníma ako reprezentantov skupiny, ktorú negatívne hodnotí.

II. štádium – charakterizujú cieľavedomé snahy o čiastkovú alebo komplexnú zmenu spoločenského a politického usporiadania spojeného so spolčovaním, plánovaním a propagáciou týchto snáh. Pre tieto aktivity je typická vysoká miera demagógie, pohrdanie zákonmi, znevažovanie humanitných princípov a preferencia radikálnych metód.

III. štádium – vrcholom extrémistických postojov je vznik politickej strany, ktorá na základe jasne formulovanej ideológie a programov smeruje k uchopeniu moci a neskôr prípadne aj k zmene politického systému. Pre extrémistické programy je charakteristické, že ponúkajú rýchle a razantné riešenia zložitých spoločenských problémov, čo medzi širokými vrstvami málo zorientovaného obyvateľstva vyvoláva pozitívne reakcie.

1.6| Extrémizmus v školách

V každodennej školskej praxi sa stretávame s narastajúcim počtom žiakov s rôznymi prejavmi extrémizmu. Tieto skutočnosti sú často spojené s rôznymi emóciami, ktoré sa spájajú s násilím vzbudzujúcim strach. Práve preto je potrebné, aby učitelia venovali tejto problematike dostatočnú pozornosť.

V školách treba zo strany učiteľov robiť rôzne preventívne aktivity, ktoré by žiakom pomohli:

- nadobudnúť informácie (nakolko žiaci ich majú skreslené a do extrémistických skupín sa zaraďujú, lebo je to „módne“, nepoznajú ideológiu, nepoznajú dôsledky),
- osobnostne rásť (to, že sa žiak spoznáva, získava sebadôveru a sebavedomie môže zohrávať kľúčovú úlohu pri odolávaní tlaku rovesníkov),
- rozvíjať zručnosti (napr. ako čeliť prejavom extrémizmu),
- utvárať, prípadne meniť postoje, ktoré sa u nich prejavujú.

Je viac príčin, prečo žiaci inklinujú a sympatizujú s extrémizmom.

1. V období puberty a dospievania si každý hľadá vlastnú identitu, chce sa stať nezávislým – v oblečení, prejavom reči, správaním sa doma aj v kolektíve.

Každý učiteľ vie, že v tomto období sú typické konflikty s dospelými, s rodičmi aj s učiteľmi. Pre žiakov je v tomto období podstatná skupina, rovesníci, kamaráti – každý sa chce prispôsobiť skupine, jej názorom a správaniu.

Typické znaky súvisiace s extrémizmom:

- špecifické oblečenie, štýl hudby,
 - rebelantstvo, hnev, vzdor, násilie,
 - pocit, že patrím do skupiny – ona ma ochráni, poviem to kamarátom a tí sa o to postarajú.
2. V každom človeku je skrytá agresivita. Môže sa prejavovať pozitívne – ženie nás dopredu, ale aj negatívne – môže ľuďom ubližovať. V každodennej školskej praxi je možné pozorovať, že žiaci sa voči sebe správajú čoraz agresívnejšie, je to možné sledovať v médiách, ale aj v živote. V školách sa brutálne útoky voči spolužiakom, agresívne správanie sa aj voči učiteľom stávajú čoraz častejšie, žiaci nemajú problém s natáčaním rôznych brutálnych scén na mobily a pod.
3. Mladá generácia chce byť často stredobodom pozornosti, módne je v súčasnosti nosiť tričká s rôznymi tajomnými nápismi a symbolmi, ktorých význam často nepoznajú ani rodičia, ani učelia. Často sú to znaky extrémistických skupín, ktorých filozofiu nepoznajú ani mladí.

1.7| Ako môže učiteľ spoznať žiaka s extrémistickými prejavmi?

Učiteľ je vnímavý, musí rozpoznať zmenu v správaní sa žiakov, musí si ich všímať. Varovné signály žiaka s prejavmi extrémizmu:

- zmena oblečenia (pozostáva z maskáčov a bomberov), ktoré má podobu skôr športového oblečenia (tričká, mikiny s nápismi), prejavy rasizmu, intolerancie a nenávisti k ľuďom, ktorí majú iný názor (napríklad antifašisti), nenávisť často prejavuje k drogovu závislým, homosexuálom a pod.,
- žiak sa začne vyjadrovať k rase a k národu (napr.: „mať biele Slovensko“), burcuje proti Židom (nakolko podľa neho „sú pôvodcami zla“),
- žiak distribuuje letáky, plagáty, nálepky, nášivky, tričká, CD,
- u žiaka sa začnú vyskytovať rôzne zbrane (boxery, slzné či paralyzujúce plyny, nožiky a pod.),

Žiak s prejavmi extrémizmu spravidla patrí k „elite“ triedy, často je vodcom triedy. Prejavuje sa dominantným správaním, vzbudzuje rešpekt až strach, navonok je sebaistý a sebavedomý. Aby si vodca udržal postavenie, musí ostatných neustále prevyšovať.

Čo môže urobiť učiteľ s postavením žiaka v triede?

1. Pripustiť si, že napriek tomu, že sa snaží pracovať s triedou, môže sa stať, že žiak s takýmito sklonmi sa začne v triede prejavovať.
2. Všímať si vzťahy v triede, postavenie žiakov, interakcie medzi žiakmi (napr. keď učiteľ dá pokyn, aby sa žiaci rozdelili do skupín – možno pozorovať, či to niektorý zo žiakov riadi, ako to riadi, kto chce a nechce s kým byť, koho žiaci počúvajú, pred kým majú obavu a pod.).
3. Musí dlhodobo pracovať na vzťahoch – nemoralizovať, účinnejšie sú rôzne zážitkové aktivity, v ktorých môže reagovať na rôzne javy, ktoré sa prejavili v jeho triede.
4. Reagovať na prejavy extrémizmu uvážene, aby svojím správaním nevyvoľával u žiakov negatívne reakcie – hnev, strach, zúrivosť.

Možnosti boja proti extrémizmu v škole

1. Vytvoriť v škole príjemnú a bezpečnú atmosféru, hlavne pozitívnu a bezpečnú klímu v triede.
2. Eliminovať v správaní učiteľov vyjadrenia, ktoré priamo evokujú prejavy extrémizmu, napr. otázky typu: *Čo by ste robili, ak by bol v triede spolužiak inej rasy?* Takýmto vyjadrením učiteľ dáva najavo svoj vlastný predsudok.
3. Organizovať v škole rôzne preventívne aktivity, ktoré sú spojené s touto problematikou. Tieto aktivity organizovať pre žiakov, učiteľov, rodičov, ale aj pre širokú verejnosť.
4. Riešiť v škole každý incident, resp. prejavy takéhoto správania, aby bolo všetkým žiakom jasné, že tieto prejavy sa v škole nebudú tolerovať.

Najdôležitejšie je, aby učitelia nezostali ľahostajní, pretože táto téma si vyžaduje aktívne pôsobenie a prevenciu, pretože práve škola môže významnou mierou prispieť k eliminácii prejavov extrémizmu. Problematike extrémizmu

možno venovať pozornosť na hodinách občianskej náuky, psychológie, etiky, náboženstva a v neposlednom rade aj na triednických hodinách a v rámci mimovyučovacích aktivít. Cieľom nie je poučať, ale iniciovať diskusiu, na základe ktorej majú žiaci formulovať svoje názory na tému extrémizmu.

Je vhodné usmerňovať diskusiu tak, aby si žiaci uvedomili:

- čo je extrémizmus, kde sú jeho korene a zdroj v súčasnosti,
- prečo je celospoločensky nebezpečný, aká je úloha niektorých orgánov (polície, súdov), mimovládnych organizácií a každého z nás v boji proti extrémizmu.

2| Kritické myslenie

Myslieť kriticky znamená premýšľať do hĺbky o informáciách, ktoré človek získava rôznymi spôsobmi. Tieto metódy sa bežne používajú v edukačnom procese, keď je dôležitou časťou edukácie vyvolanie morálneho konfliktu. Na základe tohto konfliktu sa u žiakov rozvíja samostatné myslenie, rozhodovanie a činnosť. Príbehy a aktivity sú konštruované tak, aby žiaci riešili problém, tzv. dilemy. Tým problémom, resp. dilemou je vytvorenie určitého morálneho konfliktu. Úlohou učiteľa je viesť dialóg a žiakov motivovať k možnému riešeniu problémov. Často sa tento spôsob myslenia nazýva „sokratovský“.

Myslením človek sleduje určitý zámer:

▪ **účel, cieľ** – zameraný na vyriešenie istého problému, na dosiahnutie istého výsledku → na splnenie si **kladie otázku** → na zodpovedanie otázok **potrebuje príslušné informácie** → pričom musí týmto **informáciám rozumieť** → aby rozumel informáciám, **musí robiť určité implikácie** – **vyvodiť určité závery** (implikácia = vyvodzovanie záverov) → vyžaduje používanie **určitých predstáv a pojmov** → čo vyžaduje *vychádzať z istých predpokladov* → na základe predpokladov **vytvorí závery**, ktoré vyvolávajú isté dôsledky.

2.1| Čo je kritické myslenie?

Povedzme najskôr, čo kritické myslenie nie je: kriticky myslieť neznamená byť prehnane kritický a neustále kritizovať všetko okolo seba. A čo to teda je? Slovo „kritický“ pochádza z gréckeho „krinein“, čo znamená rozlišovať, oddeľovať, posudzovať, voliť...

Kritické myslenie je isté mentálne naladenie, typ postoja k svetu. Je to akási principiálna obozretnosť, ktorá sa uplatňuje pri narábaní s informáciami, pri utváraní si názorov či postojov, pri rozhodovaní a pri kontrole vlastného

myslenia. Kritické myslenie spochybňuje, nedôveruje, preveruje, posudzuje, snaží sa hlbšie pochopiť. Tým nás chráni pred zavádzaním, manipuláciou, zneužitím či podvodom zo strany iných. (Burjan 2010)

Podstatu kritického myslenia lepšie pochopíme, keď ho porovnáme s nekritickým myslením.

NEKRITICKÉ MYSLLENIE

háďanie
uprednostňovanie
viera
zoskupovanie
asociovanie pojmov
domnienky
názory bez zdôvodnenia
usudzovanie bez kritérií
čiernobiele, povrchné videnie sveta

iracionálne, nedôsledné
napodobňovanie

pasívne
unidisciplinárne
dogmatické
vágne vyjadrovanie
egoistické, emocionálne
snaha naučiť sa to, čo vymysleli iní

KRITICKÉ MYSLLENIE

odhadovanie
hodnotenie
predpokladanie
klasifikovanie, kategorizácia
hľadanie princípov
hypotézy
zdôvodnené názory
usudzovanie na základe kritérií
pestrofarebné videnie sveta idúce do hĺbky
racionálne, dôsledné
preberanie myšlienok iných,
originálne myslenie
aktívne
interdisciplinárne
pátrajúce, hľadajúce, skúmajúce
precízne vyjadrovanie
nezaujaté, bez predsudkov a emócií
snaha naučiť sa myslieť

Z predchádzajúcich tvrdení je možné konštatovať, že kritické myslenie je charakterizované najmä:

- metakogníciou (rozmyšľaním o vlastnom myslení, zdokonaľovaním vlastného myslenia),
- vyššími myšlienkovými operáciami (analýzou, usudzovaním, indukciou, dedukciou, hodnotením),

- neustálym kladením otázok (aj pre seba),
- aktívnosťou, skepticizmom, nezávislosťou, nezaujatosťou, otvorenosťou novým myšlienkam, rezistenciou voči manipulácii,
- dôslednosťou, poriadkom a systémom – disciplinovanosťou (zamerané na podstatu, logické, správne, relevantné...),
- afektívnymi dispozíciami (osobnostnými predpokladmi) pre kritické myslenie.

Kritické myslenie sa aktivizuje najmä pri posudzovaní výrokov iných ľudí, či sú pravdivé a či nie; či im máme veriť alebo nie; pri posudzovaní konania iných; pri posudzovaní, či je to správne, alebo nesprávne; pri premýšľaní o vlastných názoroch a ich sprostredkovaní iným osobám; pri rozhodovaní o tom, čo robiť.

2.2| Metódy rozvoja kritického myslenia

1. Sokratovská metóda

Je najstaršou a najznámejšou metódou rozvoja kritického myslenia. Jej základom je riešenie rôznych morálnych konfliktov, dilem. Na základe pôvodu a formy môže ísť o tieto dilemy:

- hypotetická dilema,
- semi-reálna dilema,
- reálny konflikt,
- prípadová štúdia.

Kritériom použitia jednotlivých dilem je skúsenosť žiakov pracovať s touto metódou. Napríklad hypotetická dilema sa používa, ak chceme žiakov viac ovplyvniť, ako to dokáže reálny konflikt, dôležité je, aby žiakov citovo zasiahla a pripravila na diskusiu. Semi-reálna dilema sa používa, ak učiteľ začína pracovať so žiakmi, žiaci ešte nemajú skúsenosti pracovať touto metódou. Pre obe dilemy (aj pre hypotetickú) učiteľ pripraví niekoľko argumentov, ktoré dá žiakom, aby ich usporiadali. Následne môže učiteľ aplikovať reálny konflikt, resp. prípadové štúdie (Schuster 2001).

Základné aktivity žiakov pri aplikácii tejto metódy:

- zaujatie stanoviska, zdôvodnenie a porovnanie stanovísk,
- prevzatie rôznych perspektív, t. j. opísanie situácie z perspektívy toho druhého,
- formulovať a precízne spracovať argumenty,
- definovať a opísať určité pojmy,
- nájsť podobné príklady z iných kontextov na daný problém,
- spracovať prípadovú štúdiu na rôzne témy a otázky.

2. Metóda kladenia otázok

Kritické myslenie môže byť chápané ako vnútorný dialóg človeka na rôzne myšlienky, názory, ktoré človek rieši prostredníctvom rôznych argumentov, tvorbou hypotéz. Dôležité je, aby sa používaním týchto otázok žiaci neučili učivo naspamäť, ale aby si ho postupne osvojovali a následne aplikovali. Otázky by mali slúžiť ako návod na rozvoj kritického myslenia. Pri kritickom myslení si človek kladie otázky na štyroch úrovniach:

A. zhrnujúce (sumarizačné) a definičné otázky

Kto je (sú)...?; Čo...?; Kedy...?; Koľko...?; Čo je príkladom...?

B. analytické otázky

Ako...?; Prečo...?; Aké sú dôvody...?; Aké sú funkcie...?; Ako prebieha...?; Aké iné príklady...?; Aký vzťah je medzi...?; Ako to zapadá do...? Ako argumentujú iní...?; Čo je hlavným argumentom...?

C. hypotetické otázky

Čo by sa stalo, keby...?; Ak sa zmení..., potom dôsledok bude...?; Čo sa stane, ak použijeme...?

D. hodnotiace otázky

Je... dobré (správne, efektívne, logické, jasné) alebo zlé (nesprávne, neefektívne, nelogické, nesprávne) ...?; Je... dôležité alebo nie?; Aké sú výhody a nevýhody...? Aké je najlepšie riešenie...?; Aký mám názor na...?

3. Tvorivé písanie

Tvorivé písanie ako metóda kritického myslenia pomáha žiakom odhaľovať vlastné „tvorivostné“ maximá, vyžaduje zapojiť do aktivity celú osobnosť,

skúsenosti, emócie, inteligenciu i pozornosť, predstavivosť i obrazotvornosť žiakov. Písanie je považované často za najlepší nástroj na rozvoj kritického myslenia. V súvislosti s tematikou demokratického občianstva je možné aplikovať kognitívne písanie. Cieľom pri tejto forme písania je rôznymi formami spracovať nápad, názor či ucelenú myšlienku. Túto formu môže učiteľ na hodine rozvíjať rôznymi formami, napr. v prípravnej fáze použije Vennov diagram – dve množiny naznačené ako dve kružnice, ktoré majú spoločný prienik. Do prieniku žiaci napíšu spoločné znaky, vlastnosti nejakého javu – napr. demokracie a diktatúry. Následne môžu žiaci spracovávať jeden z javov.

Ďalšie metódy kritického myslenia sú podľa Tureka (2005):

4. Situačná metóda (prípadová štúdia)
5. Inscenačná metóda
6. Interaktívna prednáška
7. Neúplne určené úlohy
8. Kooperatívne vyučovanie

Oblasti, v ktorých sa kritické myslenie uplatňuje, sú tieto:

- 1. Oblasť práce s informáciami** – vo svete, ktorý je zahľtený informáciami zo všetkých strán – z novín, časopisov, televízie, billboardov, internetu, kníh... si každý musí vybrať tie, ktoré sú dôležité, a zaujať k nim vlastný postoj. Preto človek s kritickým myslením premýšľa o informáciách, snaží sa nájsť čo najviac informácií, dať ich do súvislostí, kladie si doplňujúce otázky, či je informácia pravdivá alebo nie, definuje si rôzne pojmy, rozlišuje medzi jednotlivými názormi a faktami, overuje si informácie z nezávislých zdrojov.
- 2. Oblasť utvárania názorov a postojov** – informácie nie sú prijímané pasívne, je potrebné k nim zaujať stanovisko. Žiaci si v rámci edukačného procesu môžu pod vedením učiteľa utvárať vlastné názory a postoje, ktorými sa budú následne v živote riadiť. Prostredníctvom metód rozvoja kritického myslenia je možné u žiakov prekonať naivný pohľad na svet a učiť ich vidieť svet z rôznych uhlov pohľadu.
- 3. Oblasť rozhodovania** – v živote mnohé veci závisia od toho, ako sa človek v určitých situáciách rozhodne. Ak u žiakov učiteľ postupne rozvíja kritické

myslenie, vedie ich často k uvažovaniu, aby sa nerozhodli rýchlo, impulzívne, nerozvážne. Dôležité je, aby pred rozhodnutím mali čo najviac relevantných informácií.

4. Oblasť kontroly vlastného myslenia – ak sa u žiakov pravidelne rozvíja kritické myslenie, s jeho rozvojom sa rozvíja aj schopnosť reflexie, aby bol človek čo najmenej zavádzaný, manipulovaný.

Prečo je rozvíjanie kritického myslenia dôležité?

Kritické myslenie môžeme uplatňovať vo viacerých dôležitých oblastiach života žiaka, ako napríklad svet politiky, médií, marketingu, reklamy a obchodu či oblasť vedy a výskumu. Kritické myslenie totiž prispieva (Burjan 2010):

- k rozumnejšiemu výkonu občianskych práv a ovplyvňovaniu politiky,
- k lepšej orientácii vo svete ovládanom médiami a zaplavenom účelovými informáciami,
- k väčšej imunite voči čoraz rafinovanejšiemu pôsobeniu marketingu a reklamy,
- k obozretnejšiemu spotrebiteľskému správaniu.

Nevýhody kritického myslenia:

- kritické myslenie vnáša do života pochybnosť,
- komplikuje proces rozhodovania,
- potláča spontánnosť,
- môže viesť k prílišnému pesimizmu.

2.3| Ako rozvíjať kritické myslenie vo výchove k demokratickému občianstvu?

1. Viesť žiakov k tomu, aby premýšľali o tom, čo sa dozvedajú z rôznych médií. Z tohto dôvodu zaviesť do edukačného procesu monitorovanie tlače, hľadanie článkov, v ktorých sa vyskytujú údaje o skúmanom jave, učiť žiakov, ako si môžu rýchlym odhadom urobiť predstavu, či informácia môže byť pravdivá alebo nie.

2. Podporovať u žiakov „špekulatívny“ prístup k faktom, ktoré sa dozvedajú. Nič by nemalo učiteľa viac potešiť, ako keď sa nejaký žiak prihlási a povie: „Pán učiteľ, ale tu niečo nehrá!“ Z tohto dôvodu dávať žiakom úlohy, aby monitorovali tlač, letáky, informácie, v ktorých niečo nehrá.
3. Vyzývať žiakov klásť otázky – ak žiaci prestanú klásť otázky, je potrebné ich učiť, niekedy je otázka dôležitejšia ako odpoveď. Pokúste sa v triede vyhlásiť súťaž o najlepšiu otázku.
4. Viesť žiakov k tomu, aby si tvorili na učivo vlastný názor, zaujímali k nemu vlastné stanovisko. Práve táto skutočnosť odlišuje náš školský systém od anglofónneho. V školách sa na Slovensku často neočakáva, aby žiaci mali vlastný názor, pretože na hodinách im nevytvárame na tvorbu názoru dostatočný priestor.
5. Je potrebné umožniť žiakom vyjadriť na hodinách nesúhlas alebo pochybnosť. Mnoho historikov nesúhlasí s mnohými tvrdeniami, ide o pluralitu názorov, preto je potrebné túto skutočnosť podporovať i v edukačnom procese. Nesúhlas nie je možné brať ako útok na učiteľa, práve pri diskusii a argumentovaní sa zvyšuje autorita učiteľa.
6. Na hodinách nie je potrebné žiakom hovoriť fakty – napr. počet členských štátov Európskej únie. Omnoho zaujímavejšie je, ako to možno zistiť.
7. Je potrebné viesť žiakov k tomu, aby videli veci z viacerých uhlov, nie čiernobielo. Príkladom rozvoja kritického myslenia môžu byť aj štúrovci. Skutočne boli všetci takí úžasní? Skutočne bola ich jazyková a národná koncepcia správna? Bola jediná možná? Nevieme o žiadnych chybách, ktorých sa dopustili? Alebo vieme, no nepovažujeme za vhodné ich rozoberať so žiakmi? Ani so stredoškólakmi? Ak ide o výber, množstvo a náročnosť učiva, postupujeme tak, akoby žiaci boli dospelými erudovanými vedcami. Ak však ide o spôsob jeho podania či interpretáciu, servírujeme ho často tak, akoby sme učili iba malé, nechápavé deti, ktoré ešte nie sú schopné pochopiť nič hlbšie či rozporné. Príkladom rozvíjania kritického myslenia môže byť diskusia „za a proti“, vymenovať „výhody a nevýhody“.
8. Je diskutabilné, ak sa žiakom určité javy vysvetľujú ako jasné, jednoznačné, objektívne. Dejinné príbehy nie sú objektívne. Sú nevyhnutne subjektívne, dobové, často účelové. Je potrebné to žiakom neustále prízvukovať.

3| Demokracia v každodennej školskej praxi

„Demokracia je v porovnaní s ostatnými štátnymi formami najhoršou formou štátnej moci“ – toto sú slová britského politika, premiéra Spojeného kráľovstva, Winstona Churchilla. Churchillov citát je namierený na skúsenosti s demokraciou, ktorá je závislá od riešenia kompromisov záujmovými skupinami v pluralitnej spoločnosti. Dôležitá je aj skutočnosť, na ktorú Churchill poukazuje – rôzne snahy, ktoré demokraciu odlišujú od rôznych diktatúr. Dáva tejto myšlienke ešte jeden význam – nikde nie je perfektná demokracia. Duch demokracie nie je možné nastaviť zvonka. Duch musí vychádzať zvnútra. Táto skutočnosť platí aj v edukačnom procese. V školách nepostačujú len kognitívne vedomosti, ale vzťah k demokracii musí vychádzať zvnútra. V jednotlivých aktivitách sú prezentované spôsoby, ako je možné zažiť demokraciu v každodennej školskej praxi. Najdôležitejšou otázkou je, čo znamená demokracia pre jednotlivca. V aktivitách sú uplatnené metódy rozvoja kritického myslenia, ktoré učiteľ môže využívať priamo v edukačnom procese.

Aktivita č. 1

Čo pre teba znamená demokracia?

Milá mládež,

pravdepodobne ste o mne už veľa počuli a niečo už o mne aj viete. V konečnom dôsledku žijete so mnou. Počuli ste dobre. Ja som vaša Demokracia. Tam, kde sa vyskytujem, počúvam často kritiku na seba. Mnohí nemajú chuť so mnou spolupracovať, napríklad nechcú ísť voliť. Toto často znamená, že ma obviňujú z nezamestnanosti, z toho, že mnoho reforiem nemôže byť uskutočnených. Je to veľa alebo nie? Sedím tu úplne zničená, verím, že ma môžete podporiť. Napíšte mi krátky list a povedzte mi, čo pre vás znamenám a čo je pre vás najdôležitejšie.

S pozdravom vaša Demokracia

Úlohou žiakov je napísať list Demokracii. V uvedenej aktivite je využitá metóda tvorivého písania. Ak majú žiaci problém napísať list samostatne, je možné vytvoriť skupiny a zadať žiakom úlohu:

- napíšete slovo demokracia do prostriedku a napíšete k slovu všetko, čo vám napadne,
- na základe uvedených slov formulujete list pre Demokraciu,
- pokúste sa vysvetliť, čo chápete pod pojmom demokracia,
- vytvorte 4-členné skupiny a prečítajte si navzájom listy,
- sformulujte na základe vašich listov spoločne jeden list za skupinu, zdôvodnite svoj výber,
- prezentujte skupinový list celej triede, zdôvodnite výber a opíšete, ako ste postupovali.

Aktivita č. 2

Demokracia v rodine

V rodine Novákovej sú obaja rodičia zamestnaní. Týždenný program je presne stanovený. Každý v rodine má svoje pevne stanovené termíny: práca, škola, domácnosť, kluby, záľuby, krúžky a pod. Jeden deň v týždni je dňom rodiny, najčastejšie je to nedeľa. V rodine prebieha diskusia o tom, ako bude vyzerat' nasledujúci spoločný rodinný deň...

- *Pani Nováková chce ísť do hôr na turistiku a zároveň sa zastaviť v reštaurácii, ktorá je obľúbená v celej rodine.*
- *Pán Novák chce stráviť deň v novootvorenom múzeu áut. Bude tam výstava veteránov, ktorá bude trvať iba jeden týždeň.*
- *Martin, ich syn, chce, aby s nimi strávil deň aj jeho najlepší priateľ – rodinný pes, ktorý je pomerne veľký.*
- *Františka, ich dcéra, chce surfovať, ak bude dobré počasie.*

Úlohou žiakov je pomôcť rodine Novákovej, pričom nálada v rodine je na bode mrazu. Rozhodnúť môže iba nestranná osoba. Pri písaní si žiak môže vybrať vekovú kategóriu (môže byť v aktuálnom veku, bez udania veku alebo môže mať 30 rokov). Zadanie môže mať napr. takúto podobu:

„Mám 30 rokov a som dobrým priateľom rodiny Novákovej. Uvedenú situáciu by som riešil nasledovným spôsobom...”

Pri návrhu riešení je potrebné, aby žiak uviedol, na základe akých skutočností by sa rozhodol. Svoje stanovisko žiak zdôvodní, resp. napíše. Ďalšie aktivity, ktoré je možné v edukačnom procese so žiakmi realizovať:

Diskutovať o troch možných konfliktoch a nájsť vhodné riešenia

- Sarah má 16 rokov, má dvojča, brata. Sarah musí byť z bezpečnostných dôvodov doma stále do 22.00, je vychovávaná prísne. Jej brat Leo si môže robiť to, čo chce. Rodičia zatvárajú obe oči, tvrdia, že on je predseda chlapca.
- Mária má 15 rokov a blokuje každé ráno kúpeľňu minimálne jednu hodinu. Jej mladší brat Peter má 13 rokov, dovoľí jej byť v kúpeľni iba krátko. Mária si myslí, že ona potrebuje viac času v kúpeľni ako Peter. Jeho protest pokladá za hlúpy, hnevá ju, keď Peter otvorí dvere, alebo jej dlho klope na dvere.
- Rodina Veselá bola predchádzajúci rok na dovolenke v Karibiku, na ostrove Trinidad. Tento rok majú z tohto dôvodu menší rozpočet, musia šetriť. Rodičia preto ako dovolenku navrhujú ísť stanovať a chodiť na túry. Ich dcéra Silvia veľmi protestuje. Od dovolenky v Karibiku je z nej nadšená potápačka, preto navrhuje pobrežia Španielska, kde je možné si prenajať dom od známych a dá sa tam potápať. Ich syn chce ísť bezpodmienečne do Barcelony.

Je dôležité, aby za každou aktivitou nasledovala diskusia o možných riešeniach.

Úlohou žiakov je zdôvodniť:

- Na základe čoho je možné sa rozhodnúť?
- Aké argumenty môžu byť navrhnuté?

Aktivita 3

Vyjadri sa! Aj tvoj hlas zaváži

Úlohou žiakov je prečítať si nasledujúci článok.

Školské uniformy – áno či nie?

V mnohých krajinách bežná vec, u nás zatiaľ rozporuplná téma. **Školské uniformy sa na Slovensku zatiaľ udomácnili len v niektorých súkromných školách.** Niektorí pedagógovia, rodičia i deti v školských uniformách vidia viac pozitív, iným sa však takýto trend vôbec nepozdáva. Obe skupiny na to majú svoje dôvody. Pozrime sa spolu na to, aké pozitíva a negatíva by školské uniformy mohli priniesť.

Obr. 1 Školské uniformy – áno či nie?

Zelená školským uniformám

Školské uniformy sú v mnohých krajinách určitým symbolom školy a žiaci i študenti tak ukazujú svoju príslušnosť k danej škole. Jednou z hlavných výhod uniformity na školách je aj zbúranie rozdielov medzi deťmi z bohatších a chudobnejších rodín. Často totiž práve podľa oblečenia možno posudzovať finančnú situáciu a zázemie rodiny, z ktorej dané dieťa pochádza. Deti bohatších rodičov sa zvyknú obliekať do značkových drahých vecí a tí, ktorí na takéto oblečenie nemajú, sa môžu cítiť trápne a mať z toho komplexy, pretože takto si viac uvedomujú svoje postavenie „na okraji spoločnosti“. **Keby žiaci nosili uniformy, mali by rovnaké postavenie a neboli by posudzovaní svojimi spolužiakmi podľa oblečenia.**

Uniformy tiež zabezpečujú, že žiaci neprídu do školy v nevhodnom oblečení. U dievčat to neraz bývajú príliš vyzývavé sukne či tričká, u chlapcov zasa niekedy nevhodné nápisy na tričkách a pod. Výhodou pre rodičov je v prípade rovnošiat zaiste aj to, že nemusia každé ráno premýšľať nad vhodným odevom do školy pre svoje ratolesti. Rodičia by tiež nemuseli neustále počúvať prosby svojich synov a dcér o kúpu takého či onakého módného kúska oblečenia, pretože ostatní spolužiaci také majú.

Stop školským uniformám

Na druhej strane však myšlienka školských uniforiem čelí aj veľkej kritike. Odporcovia poukazujú najmä na to, že uniformy znemožňujú žiakom prejavovať individualitu prostredníctvom obliekania, teda že ich akoby „zväzujú“. Pri mladších žiakoch to nemusí byť až taký problém, ale na stredných školách

si dievčatá i chlapci chcú obliekať to, čo sa im páči, čo vyjadruje ich štýl a to sa pri uniformite nedá. **Uniformy predstavujú aj určité finančné náklady navyše pre rodičov.** Uniformy sú jednotné, teda strih, vzory i farby sú rovnaké, avšak každé dieťa je iné, pristane mu niečo iné a totožné uniformy nezohľadňujú tieto rozdiely. I keď rodičia majú zväčša možnosť dať svojmu dieťaťu ušiť uniformu i na mieru, ak sa dodržia jej hlavné znaky – teda strih, vzor i farby. V našich končinách nie sú školské uniformy tradíciou, a tak by aj samotní žiaci a študenti mali zrejme problémy, kým by si na takéto fungovanie zvykli. Mnohí by školské rovnosť vnímali ako určité obmedzenie a formu „diktatúry“. **Deti by mali do školy chodiť v oblečení, v ktorom sa cítia príjemne a pohodlne.**

A čo deti?

Názory detí sú rôzne. Pre menšie deti navštevujúce prvé ročníky základnej školy sa školská uniforma nejaví väčšinou ako problém, mnohé deti by ju i privítali. Horšie je to už so staršími žiakmi a študentmi stredných škôl, kde je túžba vyjadrovať sa i oblečením omnoho intenzívnejšia. **Dievčatá i chlapci sa chcú páčiť, chcú si slobodne vyberať, čo si oblečú, a školské uniformy by im túto možnosť výberu a slobodu voľby vzali.**

Dve strany mince

Každá minca má dve strany a to platí aj v prípade školských uniforiem. Mohli by priniesť veľa dobrého, no nevyriešia všetky problémy a mohli by zasa vyvolať nespokojnosť u niektorých rodičov i detí. A čo vy, privítali by ste školské uniformy v našich školách?

(Zdroj: <http://najmama.aktuality.sk/clanok/223811/skolske-uniformy-ano-ci-nie/>)

Následne majú žiaci za úlohu pracovať s textom a nájsť argumenty za a proti (metóda rozvíjania kritického myslenia).

Napíš argumenty proti noseniu školskej uniformy		Napíš argumenty za nosenie školskej uniformy	

Aké argumenty boli ešte v texte? Ako sa môže vaša trieda rozhodnúť? Pokúste sa pozbierať v triede spoločné argumenty a spracujte rozhodnutie triedy, ak by sa v škole malo konať referendum za alebo proti noseniu školskej uniformy. Na záver spoločne s učiteľom spíšu žiaci svoj postup pri výbere argumentov a zostavení spoločného rozhodnutia svojej triedy.

Je dobré, aby opísali svoj postup pri prípadnom referende, ak by mali viesť diskusiu s ostatnými triedami školy.

Aktivita č. 4

Pluralizmus v spoločnosti

V pluralistickej spoločnosti sú skúsenosti s demokraciou veľmi často spojené s dlhodobými a často veľmi ťažkými procesmi rozhodovania. Práve toto je základným znakom demokracie. Následná aktivita ponúka 6 fotografií, ktoré predstavujú rôzne formy vyjadrovania svojho názoru, záujmov a životného štýlu. Všetky tieto fotografie znázorňujú rôznorodosť možnosti participácie.

Obr. 2 Pluralizmus v spoločnosti (zdroj: Politik & Unterricht, 2/3-2006)

V tejto aktivite je použitá metóda kladenia otázok, na základe ktorej sú žiaci nútení kriticky myslieť a argumentovať.

- Opíšte, čo znázorňujú jednotlivé fotografie.
- Čo majú tieto fotografie spoločné s demokratickou a pluralitnou spoločnosťou?
- Aké predstavy u vás vznikajú, ak si pozorne prezriete fotografie?

(Je vhodné napísať jednotlivé asociácie žiakov na tabuľu a potom ich rozobrať spoločne s triedou. Najdôležitejšou časťou je argumentácia svojich predstáv k danému obrázku).

Možný opis obrázkov:

- pozor – geneticky upravená kukurica,
- slobodné vyjadrenie názoru,
- víťazný stĺp v Berlíne,
- ver.di – najväčšie odborové združenie, ktoré zastrešuje viac ako 1000 povolání,
- domov dôchodcov,
- Kottbusser Tor – Kottbuská brána v Berlíne – je miestom sociálnych stretnutí. Denne tam prežíva viac ako 20 drogovovo závislých. Je centrom predaja drog v Berlíne. Je známe aj tým, že na tomto mieste bol tureckými fašistami a fundamentalistami zabitý 1980 Celalettin Kesim – komunista a učiteľ tureckého centra.

Je dobré, ak sa žiakom zadajú na hodine úlohy, aby si o jednotlivých obrázkoch prečítali zaujímavosti na internete, príp. ich môžu spracovať vo forme plagátu. Aktivity môžu spracovať v skupinách. Následne je vhodné, aby získané informácie boli odprezentované celej triede.

Následné aktivity:

Opísať, aké sú postupy a ako je riešená problematika na Slovensku a v jednotlivých štátoch EÚ, ktorá je znázornená na jednotlivých obrázkoch. Ako metóda rozvoja kritického myslenia sa môže použiť sokratovská metóda alebo tvorivé písanie. Žiak si vyberie jednu problematiku, v úvode využije Vennov diagram, v ktorom opíše klady a zápory danej problematiky, a následne metódou tvorivého písania opíše svoj názor na vybranú problematiku.

Aktivita č. 5

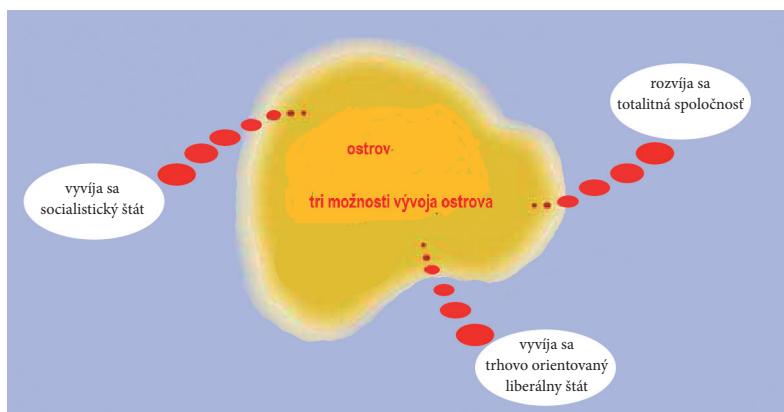
Hra na ostrov: Ako má vyzeráť tvoj ostrov?

Prostredníctvom tejto aktivity je možné vypracovať základné aspekty demokracie ako štátnej formy moci. Následne žiaci tieto základy detailnejšie rozpracúvajú. Spracujú štátnu formu, ústavu, politické inštitúcie a aktérov, médiá a voľnosť médií.

Ako protipól môžu byť inými skupinami spracované diktátorské režimy, porušovanie základných práv a slobôd. Navrhovanou metódou rozvoja kritického myslenia je kooperatívne vyučovanie, prípadová štúdia, sokratovská metóda.

Obr. 3 Hra na ostrov

Obr. 4 Tvoj ostrov

Úloha č. 1

Vytvor si svoj ostrovný občiansky preukaz

- Akou osobou chceš byť? (slobodný muž, vydatá žena, dieťa, starý človek ap.)
- Navrhni si svoj vek, povolanie a pod.
- Navrhni, akým štátnym zriadením môže byť prezentovaný ostrov.

Úloha č. 2

Štyri pozdravy z flaše

Prostredníctvom aktivity môžu žiaci spracovať rôzne formy štátnopolitického usporiadania, možný rozvoj týchto spoločností.

Úlohou žiakov je spracovanie rôznych foriem štátnej moci – je orientované predovšetkým na procesuálnu stránku týchto štátnych foriem. Ako podklad slúžia pozdravy z flaše. Jednotlivé skupiny môžu spracovať každé zadanie alebo každá skupina spracúva jeden pozdrav. Výsledky práce budú určite inšpirujúce a vznikne niekoľko podnetov na rozvoj kritického myslenia žiakov.

1. príjemca pošty Ostrov bez zákonov <u>Pri vašom príchode na ostrov neexistujú zákony.</u> Ako budete zákony tvoriť? Kto určí, ktoré zákony budú platiť? Ako budete organizovať pracovné povinnosti a ako prácu? Aké zákony platia pre mužov, ženy a deti? Komu čo patrí? Čo je súkromným vlastníctvom a čo patrí všetkým? Aké ústavné zákony majú ľudia vo vašej časti ostrova? Aké zákony platia pre životné prostredie (vodu, vzduch, rastliny, zvieratá)? <i>Diskutujte a rozhodnite, opíšte presne následky. Napíšte zákony na priložené papiere.</i>	2. príjemca pošty Ostrov bez peňazí <u>Na vašom ostrove neexistujú peniaze. Za prostriedok výmeny môžu slúžiť perly.</u> Môžu slúžiť perly ako peniaze? Kto stráži nové peniaze? Ako sa bude vyplácať výplata? Koľko stojí kúsok torty, koľko stojí ryba? <i>Diskutujte a rozhodnite, opíšte presné pravidlá platenia, navrhňte cenu rôznych výrobkov. Napíšte pravidlá na priložené papiere.</i>
3. príjemca pošty Ostrov nezamestnaných Váš ostrov je vhodný na výsadbu a používanie rôznych rastlín a plodov. Rozdeľte si úlohy: sadenie, polievanie, zber. Optimalizujte svoje pracovné postupy. <i>Diskutujte a rozhodnite, opíšte presne svoje výsledky a postupy. Napíšte svoje názory na priložené papiere.</i>	4. príjemca pošty Ostrov domorodcov Ostrov je osídlený. Vašou úlohou je rozhodnúť: Kto môže na ostrov vstúpiť? Aké základné podmienky musí splňať. Pri odpovedi vychádzajte z doterajších zákonov a dohôd. <i>Diskutujte a rozhodnite, opíšte svoje stanovisko. Napíšte svoje stanovisko na priložené papiere.</i>

Jednotlivé skupiny predstavujú svoje návrhy prostredníctvom plagátov alebo prezentácií. Po prezentácii nasleduje diskusia o jednotlivých návrhoch. Možné podnety na diskusiu:

- Prečo sú potrebné zákony?
- Ako je možné organizovať život spoločnosti bez existencie noriem a zákonov?
- Akú úlohu zohrávajú peniaze v spoločnosti?
- Ako je možné peniaze nahradiť?
- Ako sú peniaze nahradené na internete?
- Aké migračné pravidlá by mali v spoločnosti platiť? Pri odpovedi vychádzajte z posledného zadania.

3.1| Európske občianstvo v každodennom živote

Práva a občianstvo EÚ sú výsledkom dlhého a neľahkého procesu. Európa v historickom vývoji prešla rôznymi tragickými vojnovými katastrofami, politickými krízami a hospodárskymi recesiami. V záujme hospodárskeho rastu, politickej jednoty a stability v Európe sa javila ako jedna z dobrých ciest cesta zbližovania štátov na princípe nadštátnosti.

Je potrebné si uvedomiť, že mnohí občania z jednotlivých štátov Európskej únie nemajú dostatok vedomostí v oblasti európskej integrácie, v oblasti prijatia európskej ústavy. Problémom je aj znalosť práv, ktoré by bežný občan mal poznať – napr. právo slobodného pohybu a pobytu na území celej EÚ.

Pojem európskeho občianstva

Európske občianstvo nie je iba akýmsi umelým súborom práv vytvorených „odnikiaľ a z ničoho“. Európanstvo je niečo, čo dáva Európe a občianstvu únie základ a náplň.

Nasledujúce časti sa pokúšajú opísať, čo robí Európu Európou a Európanov Európanmi. Najjednoduchšie je tieto pojmy vysvetliť prostredníctvom komparácie Európy so Spojenými štátmi americkými.

Európsky a americký sen o občianstve

Americký sen o občianstve a európsky sen o občianstve predstavujú dve diametrálne odlišné predstavy slobody a sociálnej istoty.

Američania spájali slobodu dlhé obdobie s autonómiou a nezávislosťou. Ak je niekto autonómny, nie je závislý od ostatných a bezbranný v situácii, ktorú nemá pod kontrolou. Aby bol človek autonómny, potrebuje vlastniť majetok. Čím viac majetku nazhromaždí, tým nezávislejší od sveta bude. Človek je slobodný do takej miery, do akej je sebaistý a spolieha sa sám na seba. S bohatstvom prichádza podľa amerického myslenia sloboda a so slobodou sociálna istota.

Predstava Európanov o slobode je založená na značne odlišných predpokladoch. Podľa Európanov sloboda nespočíva v autonómii, ale v súdržnosti. Sloboda spočíva v prístupe k veľkému počtu nezávislých vzťahov s ostatnými ľuďmi. Čím viac je spoločentiev, tým viac má človek možností voľby a výberu naplneného a zmysluplného života.

Americký sen kladie dôraz na ekonomický rast, osobný majetok a nezávislosť. Európsky sen sa zameriava viac na udržateľný rozvoj, kvalitu života a vzájomnú závislosť. Americký sen je asimilačný. Európsky sen je založený na uchovávaní kultúrnej identity a živote v multikultúrnom svete.

Američania sú oveľa viac ochotní nasadiť v prípade potreby ozbrojené sily kdekolvek na svete na ochranu toho, čo slúži ich vlastným životne dôležitým záujmom. Európania sú vo využívaní armády podstatne zdržanlivejší – radšej volia diplomaciu, ekonomickú podporu a pomoc na odvrátenie konfliktu a dávajú prednosť mierovým operáciám, aby udržali poriadok.

Američania majú sklon uvažovať lokálne, sústreďujú sa takmer výhradne na to, čo je výhodné pre ich krajinu, zatiaľ čo európske prejavy lojality sú oveľa viac ohľaduplné k zvyšku sveta a prechádzajú od lokálneho ku globálnemu. (Rifkin 2005)

Európska občianska iniciatíva

Prvé európske občianske iniciatívy je možné registrovať od 1. apríla 2012 – tieto iniciatívy sú novým nástrojom priamej demokracie.

V rôznych kútoch sveta ľudia bojujú za viac demokracie, preto mnohí experti považujú európsku občiansku iniciatívu za mimoriadne dôležitý nástroj pri posilňovaní demokratického charakteru Európskej únie. (Euroaktiv 2011)

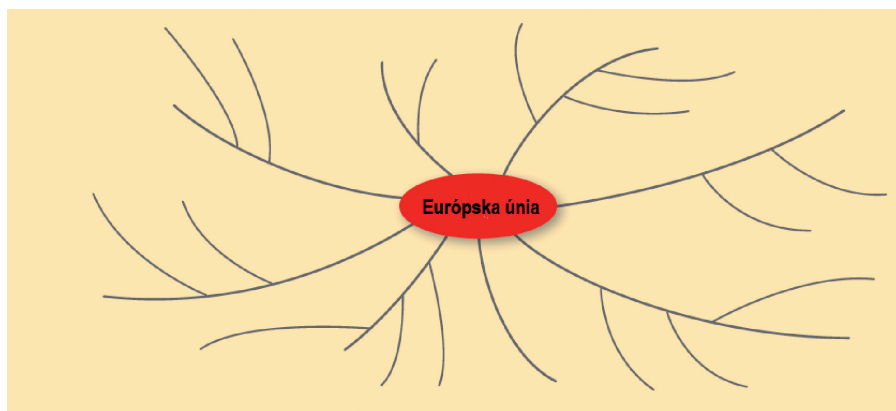
3.2| Aktivity na rozvíjanie európskeho občianstva

Aktivity prezentované v tejto časti sú prevzaté z publikácie POLITIK & UNTERRICHT (č. 1, 2012) a prispôbené slovenskej školskej praxi.

Aktivita č. 6

Čo si spájam s Európskou úniou?

V aktivite je použitá metóda rozvoja kritického myslenia **Mindmap – pojmová mapa**. Úlohou žiakov je napísať pojmy k centrálnemu pojmu Európska únia. Žiaci následne porovnajú svoju pojmovú mapu s pojmovou mapou spolužiaka, potom vysvetlia svoj návrh. Nasledujúcim zadáním je požiadať starých rodičov a rodičov, aby vytvorili svoju pojmovú mapu a napísali, ako chápu EÚ. Úlohou žiakov je sumarizovať rozdiely medzi chápaním Európy rodičmi, resp. starými rodičmi a chápaním EÚ mladými ľuďmi. Je možné, že chápanie únie bude diametrálne rozličné. Medzi rodičmi a starými rodičmi môžu byť aj euroskeptici. V tomto prípade je potrebné so žiakmi rozprúdiť diskusiu a pomocou Vennovho diagramu nájsť podobnosti a rozdiely medzi chápaním EÚ mladými ľuďmi a staršou generáciou. Aktivitou žiaci rozvíjajú svoju schopnosť argumentácie, vedia vytvárať základné vzťahy medzi pojmami, vedia charakterizovať jednotlivé pojmy. Práve táto skutočnosť dokazuje, že aktivita prispieva k rozvoju kritického myslenia. Príklad pojmovej mapy:

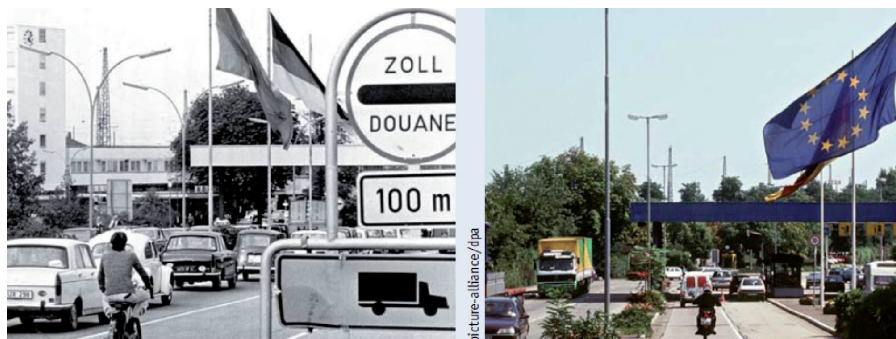

Obr. 5 Pojmová mapa Európska únia

Aktivita č. 7

Prechod cez hranice

Úlohou žiakov je vyhľadávať informácie na internete. Základnou metódou kritického myslenia, ktorá je použitá, je sokratovská metóda a metóda kladenia otázok. Úlohy pre žiakov sú nasledujúce: pozorne si pozrieť obe fotografie, ktoré predstavujú ten istý prechod cez hranice – Kehl a Straßburg. Aké zmeny sú na hraničnom prechode viditeľné? Nájst' na internete konkrétne údaje, ako sa prechádzalo cez hraničný prechod v minulosti.

Obr. 6 Prechod cez hranice

Pri porovnávaní obrázkov je potrebné zamerať sa na nasledujúce detaily:

- vlajky,
- autá,
- farby,
- značky,
- kontrola.

V úvode je vhodné brainstormingom zbierať nápady žiakov a potom ich spracovať prostredníctvom internetu. Vhodnou formou je v tomto prípade práca vo dvojiciach, príp. v trojčlenných skupinách.

Aktivita č. 8

Aktivita predstavuje komplexné úlohy na rozvoj kritického myslenia. Základnou formou, ktorá je tu využitá, je projektové a kooperatívne vyučovanie. Následne sú v aktivite použité aj ďalšie metódy na rozvoj kritického myslenia – vysvetlenie pojmov, sokratovská metóda, metóda kladenia otázok.

Projektové vyučovanie

Možné úlohy na vytvorenie projektu o európskom občianstve:

1. Nájdite na internete pôvod mena *Európa*. Pokúste sa vysvetliť: „*Európa ešte nie je v cieli.*“
2. Navrhните možné motívy na novú vlajku Európskej únie, predstavte novú vlajku svojim spolužiakom.
3. Nájdite hlavné politické témy, ktoré rezonujú v EÚ. Vytvorte tabuľku a ku každej téme nájdite na internete konkrétny príklad z politiky EÚ.
4. Zostavte zoznam, ako uľahčuje Európska únia spolužitie ľudí v Európe. Napíšte list priateľke/priateľovi, ktorá/-ý žije na inom kontinente. Opíšte jej/mu vzájomné spolužitie jednotlivých národov Európskej únie.
5. Opíšte problémy, ktoré vznikajú spoluprácou v EÚ. Aké príčiny spôsobujú tieto problémy? Navrhните možnosti riešenia týchto problémov.
6. V Španielsku je veľmi vysoká nezamestnanosť mladých ľudí. To núti vzdelanú mládež sťahovať sa za prácou z južnej časti Európy na sever. Premyslite si, aké následky má toto sťahovanie pre Grécko, Španielsko a Portugalsko. Viete si predstaviť pracovať a následne žiť v zahraničí v Európe?

Jednotlivé zadania môžu byť výslednou prácou celej skupiny, resp. môžu byť vytvorené jednotlivými žiakmi a potom sa z nich môže vytvoriť v triede spoločná prezentácia. Formu si môže vybrať učiteľ alebo nechá výber na žiakoch.

3.3| Aktivity zamerané na výchovu k tolerancii a boju proti extrémizmu

Nasledujúce časti sú venované aktivitám, ktoré je možné využiť v edukačnom procese na podporu výchovy k tolerancii a boja proti terorizmu.

Podnetom na vytvorenie týchto aktivít boli aktivity z publikácie Ondrušek, D., Potočková, D., Hipš, J.: *Výchova k tolerancii hrou*, Bratislava, PDCS, 2007, ktoré boli prispôbosené potrebám tejto publikácie.

Aktivita č. 9

Počúvame inú hudbu

Cieľom aktivity je uvedomiť si, aké nebezpečné je diktovať svoje názory a predstavy druhým. Aktivita rozvíja kritické myslenie prostredníctvom sokratovskej metódy a metódy kladenia otázok.

Postup realizácie aktivity:

1. Učiteľ pustí žiakom rôznu hudbu – 10 skladieb – od folklóru cez jazz, hip-hop a pod. Je vhodné, ak sú medzi skladbami aj piesne, ktoré sú v čase „in“ a mladá generácia tieto hity počúva.
2. Každý skladbe venuje približne 1 minútu. Nie je potrebné žiakom špecifikovať, o akú hudbu ide. Žiaci si len zapisujú poradové číslo skladby.
3. Po vypočutí skladieb žiaci pridelujú najlepšej skladbe 10 bodov, druhej najlepšej skladbe 5 bodov a 1 bod tretej najlepšej skladbe. Zvyšných 7 skladieb nedostáva žiadne body.
4. Učiteľ si pripraví tabuľku (na plagát alebo na interaktívnu tabuľu). V tabuľke sú zvisle uvedené poradové čísla jednotlivých skladieb v poradí, ako ich žiaci počúvali. Vodorovne sa k jednotlivým skladbám pripisujú pridelené body tak, ako ich žiaci pridelovali v bode č. 3. Je dobré, ak budú body zapisované k menám žiakov, aby žiaci videli, kto ktorej skladbe pridelil koľko bodov. Po pridelení bodov je možné povedať názov skladby a meno interpreta.
5. Po sčítaní hlasov je možné urobiť triednu hitparádu.
6. Následne vyzveme žiakov, aby uviedli príklady kritérií, na základe ktorých pridelovali body.
7. Žiaci následne zdôvodňujú kritériá, ktoré sú podľa nich najdôležitejšie pri výbere skladby.
8. Na základe týchto skutočností žiaci vidia, že rozliční ľudia majú rôzne kritériá pri výbere hudby.
9. Učiteľ následne položí žiakom hypotetickú otázku: „Čo by sa stalo vo svete hudby, keby sme za jediné správne kritérium posudzovania skladby určili napríklad len kvalitu textu?“ (Čisto inštrumentálne skladby by jednoducho prestali existovať.)

V závere je možné žiakom položiť nasledujúce otázky:

Boli v triede rozdielne pohľady na skladby?

Sú niektoré kritériá správne a iné nie?

Čo sa stane, keď jedno kritérium budeme považovať za jediné správne?

Stalo sa niekedy v histórii niečo podobné, že bolo určené správne kritérium na posudzovanie „kvality“ človeka? (fašizmus, komunizmus, stredoveká kresťanská inkvizícia atď.)

Na záver je vhodné pustiť žiakom krátku ukážku z DVD alebo filmov, kde je zachytené posudzovanie ľudí na základe „správneho“ kritéria – rasa, pohlavie, triedna príslušnosť atď.

Príklady možných filmov:

Dušan Hanák: *Ružové sny* – ide o lyrickú tragikomédiu o láske dedinského poštára Jakuba a Rómky Jolanky.

Romper Stomper (1992) – téma rasizmu toľkokrát omieľaná, a predsa stále zaujímavá a aktuálna. Film ponúka pohľad na tento spoločenský problém. Tentokrát nejde o rasovú nenávisť medzi bielymi a čiernymi, ale čiernu farbu vystriedala žltá. Príbeh nás zavedie do Melbourne, kde si skupinka neonacistov vybíja svoje komplexy na šikmookých prisťahovalcoch (rákosníkoch). Vodca tlupy Hando (Russel Crowe) má svoje priority jasné – chce čisté mesto bez zbytočného odpadu so šikmými očami a ide za svojím cieľom.

Marek Šulík: *Cesta Magdalény Robinsonovej* – film hovorí o rasizme a práci gestapa na Slovensku.

Hotel Rwanda – Oscarom ocenený film o najkratšej, ale najväčšej genocíde na svete.

Okrem týchto filmov je možné pre žiakov nájsť na YouTube krátke ukážky týkajúce sa tejto témy – mnohé trvajú iba niekoľko minút a môžu slúžiť ako motivácia, resp. na záver hodiny.

Aktivita č. 10

Symbols, ktoré poznám a chápem

Cieľom aktivity je vyjadriť vlastné hodnoty prostredníctvom rôznych znakov a symbolov. Žiaci vychádzajú z vlastných skúseností. Ak nemajú predstavu, učiteľ môže použiť prezentáciu s rôznymi symbolmi, ktoré sa nachádzajú na

tričkách, v médiách, na internete ap. Kritické myslenie je u žiakov rozvíjané argumentáciou a vysvetlením pojmov (znakov), ktoré poznajú, nosia ich. Na základe týchto argumentov žiaci pochopia význam symbolov, je možné, že ich následne odmietnu.

Metódami rozvoja sú situačná metóda a metóda kladenia otázok.

Postup realizácie aktivity:

1. Žiakov rozdelíme do malých skupín, dostanú pomôcky a ich úlohou je nakresliť symboly, logá, znaky, ktoré poznajú – tie, s ktorými sa stotožňujú, ale aj tie, ktoré odmietajú. Žiaci počas kreslenia diskutujú.
2. Každý žiak, aj keď pracoval v skupine, prezentuje svoje kresby, prípadne aj prívesky, prstene, nápisy na oblečení, a komentuje ich. Žiak má opísať, vysvetliť a obhájiť svoje chápanie zobrazených symbolov. Pre žiakov je aktivita zaujímavá, aktuálna, pretože poznajú oveľa viac moderných „in“ symbolov ako učiteľ. V rámci edukácie ich môžu prezentovať.
3. Žiaci dostanú do skupín pracovný list *Znaky a symboly* a vyhľadávajú, koľko znakov a symbolov z pracovného listu sa objavilo aj medzi kresbami. Je dôležité, aby si uvedomili, že mnohé zo symbolov sú stotožnením s fašistickými, rasistickými, nacionalistickými myšlienkami alebo so satanizmom.

Je potrebné zo strany učiteľov si uvedomiť, že by mali danú aktivitu využívať veľmi citlivo, aby sa v pracovnom liste nevyskytli negatívne motívy, ktoré môžu na žiakov vplývať. Otázky na diskusiu:

- Myslíte si, že ak vám niekto daruje napríklad prívesok symbolizujúci myšlienky, s ktorými sa nestotožňujete, budete ho nosiť kvôli kladnému vzťahu k darcovi?
- Ak stretnete na ulici kamaráta v oblečení plnom symbolov, ktoré vy osobne odmietate, čo urobíte?
- Viete, že nosiť niektoré symboly je zakázané a viete aj prečo?

Aktivita č. 11

Znaky a symboly

Cieľom aktivity je zistiť, ktoré znaky a symboly sú na Slovensku trestné a ktoré nie. Poznaním niektorých skutočností sa u žiaka rozvíja kritické myslenie.

Postup realizácie aktivity:

1. Každý žiak dostane pracovný list *Znaky a symboly*. Úlohou je ku každému znaku uviesť, či ho považuje za trestný, alebo nie a ku každému znaku a symbolu napísať dôvod, prečo ho považujú za trestný, resp. netrestný podľa zákonov Slovenskej republiky. Každý žiak sám vyplní pracovný list.
2. Potom si žiaci porovnajú svoje pracovné listy vo dvojiciach, pri rozdielnych názoroch na jednotlivé znaky a symboly argumentujú, aby sa zhodli na spoločnom názore. Následne dvojice pracujú v 4-členných skupinách, postupujú podobným spôsobom (metóda je modifikácia metódy I.N.S.E.R.T.).
3. Po diskusii učiteľ prejde so žiakmi jednotlivé znaky, spýta sa na ich stanovisko. Potom interpretuje správny právny komentár k znakom a symbolom.
4. V závere nasleduje diskusia, či žiaci také znaky už videli, kto ich nosí a ako sa zachovať v prípade, že ide o trestný čin.

Pracovný list *Znaky a symboly*

Znak č. 1

Nosiť tento znak je v Slovenskej republike trestný čin áno/nie

Opište, o aký znak ide:

Znak č. 2

Nosiť tento znak je v Slovenskej republike trestný čin áno/nie

Opište, o aký znak ide:

Znak č. 3

Nosiť tento znak je v Slovenskej republike trestný čin áno/nie

Opište, o aký znak ide:

Znak č. 4

Nosiť tento znak je v Slovenskej republike trestný čin áno/nie

Opište, o aký znak ide:

Znak č. 5

Nosiť tento znak je v Slovenskej republike trestný čin áno/nie

Opište, o aký znak ide:

Komentár právnika JUDr. Daniela Mila (In Mlynarčíková 2010, str. 115)
k jednotlivým znakom:

Znak č. 1:

Ide o list konopy indickej – marihuany. Tento symbol sa pomerne často vyskytuje na rôznych súčiastiach odevu, odznakoch, príveskoch atď. Jeho nosenie ako také nie je trestné. Za určitých okolností by však mohlo byť hodnotené ako šírenie toxikománie podľa § 174 Trestného zákona. Musel by sa však preukázať úmysel nosením takéhoto symbolu „zvádzať iného na užívanie návykovej látky“ – čiže marihuany, ktorá sa za takúto považuje, alebo takéto užívanie nosením symbolu podnecovať alebo šíriť.

Znak č. 2:

Svastika – rovnoramenný kríž s predĺženými ramenami v pravom uhle – je prastarý symbol; pôvodný význam – symbol šťastia alebo slnka. V takomto kontexte bol a je dodnes používaný v mnohých kultúrach a náboženstvách – v Indii, Nepále, Číne, Japonsku, u indiánskych kmeňov v Severnej Amerike, u starých Germánov aj Slovanov, a z náboženstiev v hinduizme, budhizme, džinizme. Napriek tomuto pôvodnému zmyslu a použitiu je v európskom kontexte od skončenia 2. svetovej vojny svastika – hákový kríž jednoznačne asociovaná a chápaná v súvislosti s jej používaním NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) a ostatnými zložkami Nemeckej ríše.

Svastika – hákový kríž sa stala najznámejším a najpoužívanejším symbolom nacistického Nemecka. NSDAP si formálne osvojila svastiku (v nemčine Hakenkreuz) v r. 1920. Používala ju na straníckej zástave, na odznaku a na rukávovej páske. Keď sa Adolf Hitler stal v r. 1933 nemeckým ríšskym kancelárom, pôvodná vlajka NSDAP (čierna svastika v bielom kruhu na červenom poli) sa stala 15. septembra 1935 oficiálnou vlajkou Nemeckej ríše. Používali ju aj mnohé iné zložky nacistického Nemecka, napr. mládežnícka organizácia Hitlerjugend, nemecké vzdušné sily Luftwaffe a iné. Vzhľadom na tieto skutočnosti je jej verejné nosenie a používanie trestné podľa § 422 trestného zákona.

Znak č. 3:

Kosák a kladivo sa spolu s červenou hviezdou stali najznámejším symbolom komunizmu. Prvýkrát boli použité v r. 1917 – 1918, no oficiálnym symbolom

sa stali až v roku 1923, keď boli po prvýkrát použité na vlajke Sovietskeho zväzu. Kosák a kladivo vyjadrovali jednotu robotníkov a roľníkov ako dvoch základných tried, o ktoré sa komunizmus opieral. Tento symbol, aj keď v inej podobe – bez vzájomného prekríženia, sa vyskytuje aj dnes v štátnom znaku Rakúska.

Otázka trestnosti tohto symbolu nie je jednoznačná a jej posúdenie závisí skôr od hodnotovej orientácie než od čisto právneho výkladu. Podľa znenia ustanovenia § 422 by sa totiž teoreticky dalo posúdiť nosenie tohto symbolu ako vyjadrenie podpory komunizmu ako zriadenia, ktoré jednoznačne potláčalo základné práva a slobody osôb. Toto stotožnenie komunizmu s ideológiou/hnutím, ktoré smeruje k potláčaniu práv a slobôd, je však najmä pre sudcov a prokurátorov, ktorí dlhé roky pôsobili v justícii aj počas komunizmu, problematické. Za doterajšej histórie Slovenskej republiky však nie je známy jediný prípad, že by bol niekto za nosenie symbolu trestne stíhaný.

Znak č. 4:

Tento nápis je symbolom medzinárodného neonacistického hnutia Blood and Honour – Krv a česť. Názov samotnej organizácie je prekladom hesla „Blut und Ehre“ používaného organizáciou Hitlerjugend, mládežníckej zložky NSDAP. Ďalším takýmto symbolom je tzv. trigium (tri sedmičky v kruhu), ktorý bol symbolom jednej z divízií SS a takisto sa nachádzal na vlajke AWB (AfrikanerWeerstandsbeweging – Africké hnutie odporu), militantnej rasistickej organizácie pôsobiacej v Juhoafrickej republike. Verejné nosenie tohto symbolu je preto trestné.

Znak č. 5:

Tento symbol je symbolom anarchopanku. Je to zmenená podoba písmena A v kruhu, ktorá je symbolom Anarchie/Anarchizmu. Anarchizmus sa delí na množstvo smerov (zelený anarchizmus, anarchosyndikalizmus, anarcho-kapitalizmus atď.), ktoré si v mnohom odporujú, a teda neexistuje nejaká jednotná ideológia, ktorú by bolo možné nazvať anarchizmom s jasnou a ucelenou ideológiou. Najväčší rozpor anarchizmu so systémom základných ľudských práv spočíva v odmietaní súkromného vlastníctva a v akceptovaní radikálnych/násilných metód pri dosahovaní a realizovaní svojich cieľov. Symbol sa používa v rámci pankovej subkultúry, ktorá čiastočne prebrala

ideové východiská anarchizmu. Celkovo je však chápaný skôr ako symbol príslušnosti k subkultúre, než vyjadrenie ideovej orientácie.

Je možné, že žiaci budú mať návrhy ďalších symbolov. Je potrebné si v tomto prípade pomôcť rôznymi internetovými portálmi:

<http://www.palba.cz/viewtopic.php?f=50&t=6066>

<http://danilov.blog.sme.sk/c/129334/SKENER-NEONACISTOV-odisiel-vzalo-si-ho-OBSE-cast-I.html>

4| Občianska atmosféra v škole – trendy a možnosti žiackej samosprávy

Demokracia sa v rámci Európskej únie a Európy vyskytuje v mnohých podobách a existuje na viacerých úrovniach. Občania každého veku by mali byť schopní prispievať svojimi názormi k riešeniu problémov, ktoré ich ovplyvňujú: od Európskej komisie a Európskeho parlamentu až po takú základnú formu demokracie, akou sú žiacke rady. Nikde to nie je dôležitejšie ako na mieste, kde mladí ľudia trávajú najviac času – v škole. Európska komisia finančne podporuje všetko, čo posunie kvalitu a úroveň demokratickej reprezentácie a spoluúčasti medzi mladými ľuďmi.

Čo chápeme pod pojmom žiacka rada?

Žiacka rada je skupina žiakov, ktorí sú volení na reprezentáciu svojich spolužiakov. Je obvyčajne zostavená zo žiakov zvolených svojou vlastnou triedou, ale jej členovia môžu byť aj z radov učiteľov, môže to byť aj riaditeľ školy či iní členovia učiteľského zboru. V niektorých prípadoch môže byť členom aj člen rady školy. Úlohou žiackej rady môže byť udržiavanie kontaktov vedenia školy so žiakmi, žiakov s učiteľským zborom, s rodičmi, s vedením školy. Povinnosti, práva a aktivity žiackych rád môžu byť v jednotlivých školách rôzne:

- byť hlasom žiakov v rámci školy,
- diskutovať o dôležitých veciach pre žiakov a navrhovať riešenia,
- umožniť, aby sa v škole organizovali dodatočné žiacke aktivity,
- poskytnúť príležitosti na získanie finančných prostriedkov, ktoré môžu pomôcť uskutočňovať dodatočné žiacke aktivity, aj s učiteľským zborom,
- podporiť žiakov, aby vystupovali v súlade s demokratickými princípmi a aby boli nezávislí, aby sa spájali s ostatnými žiackymi radami, a podporiť partnerstvo a priateľstvo,

- podporiť, aby sa žiaci mohli vyjadrovať k dôležitým veciam, ktoré sa týkajú ich bežného života, a následne hlasovať o ich realizácii,
- podporiť u študentov rozvoj ich schopností, vedomostí a zručností,
- poskytnúť študentom príležitosť odporúčať zmeny súvisiace s chodom školy,
- predstavovať komunikačné prepojenie medzi autoritami školy a žiakmi školy.

Ako môže žiacka rada rozvíjať demokratické občianske kompetencie?

- žiaci sa stávajú zodpovednejšími,
- umožňuje, aby žiaci získali hodnotné organizačné schopnosti,
- dáva žiakom a učiteľom príležitosť rozvinúť pracovné vzťahy prinášajúce spoločný úžitok,
- významne ovplyvňuje koncepciu a praktickú stránku prejavovania sa participácie mládeže,
- podporuje atmosféru spolupráce medzi žiakmi,
- pomáha vytvárať pre žiakov škôl príležitosti, aby žiaci mohli hovoriť o veciach, ktoré ovplyvňujú ich život,
- poskytuje hodnotné informácie o živote školy, o možnostiach rozhodovania a pod.

4.1| Vytváranie žiackej rady

Každá organizácia, ktorá začína svoju činnosť, musí niekde začať. Podobne je to aj so žiackou radou. Na základe zahraničných skúseností a literatúry je niekoľko spôsobov, **ako začať**:

- podanie návrhu vedeniu školy niekoľkými žiakmi alebo učiteľmi školy,
- triedny predstaviteľ preberie iniciatívu a vyzve žiakov, aby sa zorganizovali voľby a založili si žiacku radu,
- rada školy, resp. pedagogická rada prerokuje návrh a vyzve žiakov, aby založili žiacku radu, zorganizovali voľby, resp. referendum, či majú záujem o vznik žiackej rady,

- žiaci, aktivisti, ktorí pracujú v mládežníckych spolkoch, cirkevných organizáciách, využijú svoje organizačné schopnosti a chcú ich ďalej rozvíjať prostredníctvom práce v žiackej rade,
- žiaci podpíšu petíciu, aby vyjadrili svoj záujem o založenie žiackej rady,
- žiaci sa rozhodujú na základe informácií o založení žiackej rady s cieľom nájsť odozvu u žiakov, resp. prerokuje sa táto problematika na predmetoch, ako napr. občianska náuka, náboženstvo, dejepis alebo geografia.

Po odsúhlasení prvej myšlienky založenia žiackej rady, ak má táto myšlienka u žiakov pozitívnu odozvu a následne ju má aj u jednotlivých zamestnancov školy (u učiteľov a vo vedení školy), je možné začať rozpracovávať konkrétne kroky na jej činnosť. Tieto kroky môžu byť nasledovné:

- Vypracovať súhrn pravidiel, požiadať skupinu žiakov a jednotlivých učiteľov o to, aby dobrovoľne pomáhali pri vytváraní pravidiel. Na túto aktivitu je potrebné určiť zo strany učiteľov facilitátora, ktorý by mohol byť v tejto činnosti nápomocný.
- Navrhnuť štruktúru žiackej rady – koľkí žiaci budú členmi, ako prebehnú voľby v jednotlivých triedach alebo v škole a pod. Návrhy na zloženie by mali byť v súlade s typom školy – ak je to napr. osemročné gymnázium, je potrebné sa dohodnúť, v akom pomere budú zastúpení mladší žiaci a následne starší žiaci.
- Určí sa harmonogram stretnutí.
- Je potrebné rozpracovať spôsob stretávania sa, spôsob komunikácie medzi žiackou radou a ostatnými organizačnými zložkami v škole – s radou rodičov, s radou školy, s pedagogickou radou, s vedením školy a pod.
- Vypracujú sa návrhy na činnosť, ktoré môžu byť vytvorené jednotlivými navrhovanými členmi, resp. referendum v škole.

Dôležitá rada

Je potrebné zaangažovať čo najviac ľudí. Žiacke rady sú často kritizované za to, že sú zostavené z malého počtu ľudí z rovnakej triedy alebo skupiny priateľov. Úspešná žiacka rada je tá, ktorá zaangažuje široký okruh ľudí.

Jedným z príkladov je kazuistika vzniku žiackej rady v County Monaghan School. Prípád opísal člen Národného parlamentu mládeže, ktorý bol aj zakladateľom žiackej rady.

V triede existovala neformálna skupina žiakov, z ktorých časť boli zástupcovia triedy. Na začiatku školského roka sa niekoľko žiakov dalo dokopy a prediskutovali návrh založenia žiackej rady. Spolu so zástupcami triedy vypracovali návrhy. Návrh bol pripravený s dôrazom na tieto otázky:

- Prečo škola potrebuje žiacku radu?
- Čo by mohla žiacka rada robiť a aké by boli jej ciele?
- Navrhovaná štruktúra novej rady a povinnosti zaangažovaných žiakov.

Návrh bol prezentovaný riaditeľovi školy s písomnou podporou žiakov a zástupcov tried. Návrh bol prediskutovaný aj s učiteľmi, z ktorých bol vybraný jeden učiteľ, ktorý mal za úlohu sprostredkovať komunikáciu so žiakmi.

Nová rada začala pracovať koncom septembra. Na podporu žiackej rady škola založila bankové konto. Rada absolvovala školenie zamerané na tímovú prácu. Rada si vo svojom prvom roku vzala na starosť množstvo projektov vrátane protidrogovej kampane a kampane proti šikanovaniu. Prieskum, ktorý sa týkal školskej uniformy, bol realizovaný v rámci školy. Výsledky boli prezentované riaditeľovi školy, zmeny, ktoré žiaci dosiahli, sa prejavili v mnohých zmenách školskej uniformy v priebehu 5 rokov. Sekcia rady pre šport bola vymenovaná na organizovanie aktivít, ktoré navrhovali žiaci, či už priamo alebo prostredníctvom svojich zástupcov, alebo vhadzovali svoje návrhy do určenej škatule. Okrem týchto aktivít žiacka rada organizovala aj iné aktivity – napr. počas *Dňa bez uniformy* bolo vyzbieraných takmer 1 000 libier na charitu. Počas tohto dňa sa v priestoroch školy uskutočnili rôzne workshopy, hlavne tanečné, hudobné, vystupovali rôzne hudobné skupiny. Žiacka rada organizovala rôzne návštevy kín, divadiel.

Postupom času sa vyskytli problémy, ktoré súviseli najmä s nedostatkom motivácie a nových nápadov. Práci rady pomohlo vytvorenie kalendára podujatí na začiatku školského roka. Väčšina nápadov do kalendára pochádzala od samotných žiakov. (Macháček 2003)

4.2| Modely žiackej rady

V praxi podľa spôsobu volieb a podľa spôsobu práce existuje niekoľko typov žiackej rady. Závisí od každej školy, resp. od žiakov, aby si vybrali vhodný model. Podľa Macháčka (2003) existujú tieto modely žiackej rady:

Model zástupcov tried

Výhody:

- model zabezpečuje, že každá trieda je v žiackej rade zastúpená,
- jednotliví zástupcovia sú volení menšou skupinou žiakov – spolužiakmi,
- zodpovednosť zástupcu za svojich spolužiakov je priama,
- voľby zástupcu prebiehajú takým spôsobom a v takom čase, ktorý najviac triede vyhovuje,
- komunikácia medzi žiakmi a radou školy je priamejšia.

Nevýhody:

- pri veľkých školách môže byť počet členov vysoký, preto rokovania môžu byť náročnejšie, náročnejšia môže byť aj administrácia stretnutí.

Napriek týmto nevýhodám je to pravdepodobne najspravodlivejší a najlepší systém.

Model zástupcov volených na rok

Z každého ročníka môžu byť v škole volení najmenej dvaja zástupcovia, ktorí tvoria žiacku radu.

Výhody:

- každý školský ročník má v žiackej rade svoje zastúpenie,
- zloženie žiackej rady môže byť flexibilné a ušité priamo na mieru,
- voľby môžu byť v tomto prípade zaujímavé.

Nevýhody:

- stretnutia môžu byť náročnejšie na organizáciu ako stretnutia tried,
- systém je menej reprezentatívny a mohlo by sa stať, že niektoré triedy nemusia mať svojho zástupcu,
- voľby môžu pôsobiť odstrašujúco a môžu odradiť jednotlivých žiakov vyjadriť svoj vlastný názor.

Model priamych volieb

Všetci žiaci v škole volia určitý počet zástupcov v priamych voľbách. Všetci žiaci majú rovnaké právo voliť a byť zvolení.

Výhody:

- tento typ volieb je administratívne i organizačne menej náročný ako viacero volieb v triedach alebo ročníkoch,
- zaangažovanie celej školy v jedných voľbách by ich mohlo spraviť zaujímavejšími a atraktívnejšími,
- počet členov žiackej rady možno jednoduchšie stanoviť tak, aby zodpovedal potrebám a požiadavkám každej školy.

Nevýhody:

- systém nezaručuje vyváženosť – môže sa stať, že v žiackej rade budú žiaci len z jedného ročníka, čím by sa skomplikovala komunikácia so žiakmi,
- niektorí žiaci budú mať obavy vyjadriť svoj názor, pretože majú strach pred väčšou skupinou ľudí,
- zvýhodnení sú starší žiaci, pretože sú viac známi,
- administratívne je ťažšie túto formu nominácie zvládnuť.

Model nominácie a výberu

V niektorých školách žiaci sami žiadajú o prijatie do žiackej rady. Pošlú svoj životopis riaditeľovi alebo žiackej rade, resp. jej výboru s dôrazom na svoju vhodnosť pre túto pozíciu. Následne žiacka rada spolu s vedením školy spoločne rozhodnú o tom, kto sa stane jej členom.

Výhody:

- do rady sa dostanú členovia s náležitými schopnosťami,
- talentovaní a odborne zdatní žiaci, ktorí by z akýchkoľvek dôvodov nemuseli uspieť vo voľbách, sa môžu stať členmi žiackej rady.

Nevýhody:

- systém zvýhodňuje žiakov s dobrým životopisom – žiaci, ktorí by sa mohli učiť participácii, nezískajú túto šancu,
- do žiackej rady sa môžu dostať žiaci, ktorí nemajú dôveru zo strany svojich spolužiakov,
- žiaci nemajú pocit, že môžu ovplyvniť zloženie žiackej rady.

4.3| Základné povinnosti členov žiackej rady

V niektorých zahraničných školách sa vyžaduje od žiakov školy, aby podpísali zmluvu o tom, že sa zaväzujú plniť si svoje povinnosti.

Návrh zmluvy môže byť nasledovný (Macháček 2005):

Žiacka rada školy XY _____
Ja, _____ som ochotný/-á plniť tieto povinnosti: _____ _____
Zaväzujem sa: • navštevovať pravidelné stretnutia žiackej rady, • informovať všetkých žiakov mojej skupiny o nastolených otázkach a záveroch prerokovaných na stretnutiach žiackej rady.
Podpis: _____ dátum: _____

Pozície v žiackej rade

Vo väčšine žiackych rád existuje 5 základných funkcionárskych pozícií, hoci ich môže byť aj viac. Zahŕňajú predsedu, podpredsedu, tajomníka, pokladníka – finančného manažéra a hovorcu – zástupcu pre styk s verejnosťou.

Predseda

- predstaviteľ a hovorca žiackej rady, zvoláva zhromaždenia, vedie stretnutia v duchu spravodlivosti a práva každého člena na vyjadrenie vlastného názoru, podpisuje všetky listy, správy atď., ktoré sú vydané žiackou radou, diskutuje s predstaviteľmi školy, zaistuje, aby žiacka rada bola vedená efektívne a zmysluplne;

Podpredseda

- zastupuje predsedu v prípade jeho neprítomnosti, pomáha mu pri organizovaní žiackej rady, ak je to nutné, sprevádza predsedu na rokovania;

Tajomník

- zapisuje protokol, rozširuje a číta zápisnice z už uskutočnených stretnutí a v prípade súhlasu ich podpisuje ako predseda, rozposiela pozvánky na stretnutia, overuje, či je každý informovaný o pripravovaných stretnutiach;

Finančný manažér – pokladník

- je zodpovedný za vedenie finančných dokladov a za informovanie žiackej rady o aktuálnom finančnom stave rady.

Odvolanie člena žiackej rady

Postupy pri odvolaní člena zo žiackej rady sú v každej škole odlišné. Zvyčajný dôvod, prečo žiak opúšťa radu, je, že chýba na troch za sebou idúcich stretnutiach. V ostatných prípadoch je potrebný hlas prevažnej väčšiny členov rady alebo odporúčanie predstaveného školy. V prípade odvolávania jedného z členov by mal byť dodržaný postup v duchu „fair play“, teda možnosť predloženia dôkazov (faktov). Takisto má byť podaná vhodná správa. Návrh na odvolanie člena by sa mal oznámiť najmenej týždeň dopredu. Predseda by nemal dovoliť, aby bol tento návrh uverejnený bez požadovaných postupov a následného oznámenia.

Záver

Často zaznieva, že mladí ľudia sa o politiku nezaujímajú a preukazuje sa to ich účasťou vo voľbách. Je možné, že aktuálna politika jednotlivých politických strán nie je pre mladých ľudí príťažlivá. Ich programy často nereflektujú potreby mladých ľudí a sú spájané skôr s bojom o moc, než s reálnym záujmom o občana. To ale neznamená, že mladí ľudia sa o politiku a veci verejné vôbec nezaujímajú.

Treba povedať, že sa stále nájde veľa mladých, ktorým nie je to, čo sa okolo nich deje, ľahostajné. Mnohí sa vo svojom voľnom čase angažujú v rozličných organizáciách alebo projektoch v snahe reagovať na potreby a problémy miestnej komunity alebo na aktuálne spoločenské problémy. Tými sú napríklad dodržiavanie ľudských práv, ochrana životného prostredia, interkultúrny a medzináboženský dialóg a podobne. Mladí ľudia prejavujú svoje názory na svet, spoločnosť a politiku prostredníctvom vlastných internetových stránok, blogov či zapojením sa do diskusných fór. Podobne, uprednostnením fair trade produktov, preferovaním hromadnej dopravy, recyklovaním či používaním úsporných svietidiel jasne dávajú najavo svoj postoj.

V publikácii sa pokúšame predložiť rôzne aktivity a formy práce, ktoré pomáhajú rozvíjať aktívne demokratické občianstvo. Jednou z možných foriem je aj angažovanie sa v žiackej školskej rade. Aj touto formou práce získavajú mladí ľudia zručnosti potrebné na aktívne zapojenie sa do aktívneho demokratického občianstva. Výchova k aktívnemu občianstvu by preto nemala byť v edukačnom procese iba hrou na demokraciu – musí demokraciou naozaj byť. Pri tejto forme práce nejde len o to, aby sme naučili mladých ľudí, ako funguje systém a ako sa dožadovať svojich práv. Okrem bežných metód, ako je

hrať sa na parlament či riadiace štruktúry, existujú rôzne inovatívne metódy, ktoré je možné v edukačnom procese využiť. Ak to myslíme s mladými ľuďmi vážne, ich názory a rozhodnutia by sme mali v najväčšej možnej miere rešpektovať a spoločne hľadať spôsoby, ako ich uplatniť v praxi – v škole, obci, organizácii, štáte.

Od mladých ľudí často zaznieva: „Máme svoje problémy, ale aj riešenia.“ Dokázali to pred dvadsiatimi rokmi, keď sa aktívne angažovali v boji za slobodu a demokraciu a dokazujú to aj dnes svojimi aktivitami a projektmi. Túto aktivitu a dravosť mladej generácie je možné v škole podporiť a je na každom pedagógovi, ako k tejto skutočnosti pristúpi a túto vlastnosť mladej generácie využije.

Záverom je potrebné spomenúť, že cieľom učebného zdroja bolo ukázať možnosti výchovy a rozvíjania kompetencie k demokratickému občianstvu prostredníctvom rôznych metód a foriem práce.

Zoznam bibliografických odkazov

Bezpečnostná správa za rok 1999 Spolkového úradu na ochranu ústavy. 2000. Bonn.

BURJAN, V., 2010. *Kritického myslenia nie je nikdy dost. Dobrá škola* [online]. [cit. 9. marca 2014]. Dostupné z: <http://www.burjanoskole.sk/?p=491>.

Demokratie (er-)leben. Ein Prinzip in Gesellschaft und Politik. In: *POLITIK & UNTERRICHT*, ISSN 0344-353. Zeitschrift für die Praxis der politischen Bildung, HEFT 2-3, 2006.

EUROAKTIV, 2011. *Európska občianska iniciatíva: Pripravená do života?* [online]. [cit. 15. marca 2014]. Dostupné z: <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/europska-obcianska-inciativa-pripravena-do-zivota-016825#sthash.1Lj72zuT.dpuf>.

IDEA, 2007. *To what extent is civic education seen as important in the school curriculum* [online]. [cit. 15. marca 2014]. Dostupné z: <http://civiced.idea.int/public/viewQuestionSummary.jsp?qId=4226809>.

MACHÁČEK, L., 2003. *Participácia, občianstvo, demokracia*. CD ROM. Trnava: Slovenská pedagogická spoločnosť a Katedra pedagogiky FF UCM, Trnava. ISBN 80-89031-48-9.

MACHÁČEK, L., 2005. *Participácia študentov na samospráve stredných a vysokých škôl Slovenska*. Bratislava: Iuventa. ISBN 80-8072-045-2.

MARTINKA, J., 2006. *Filozofia do vrecka. Politika*. Bratislava: Kalligram. ISBN 9788071498407.

MISTRÍK, E., 1996. Minister aj bezdomovec. In: *CIVITAS – Časopis pre učiteľov občianskej výchovy a náuky*, 1996, roč. 2, č. 6, s. 1.

MLYNARČÍKOVÁ, V. a kol., 2010. *Nemaj trému z extrémů*. Nadácia otvorenej spoločnosti. ISBN 978-80-970143-1-5.

RIFKIN, J., 2005. *Evropský sen*. 1. vydanie. Praha: ELK, 2005.

SCHUSTER, P., 2001. Von der Theorie zur Praxis – Wege zur unterrichtspraktischen Umsetzung des Ansatzes von Kohlberg. In: W. Edelstein, F. Oser & P. Schuster (Eds.) *Moralische Erziehung in der Schule* (pp. 177-212). Weinheim: Beltz.

SODOMA, B., 2006. *SK.FORUM za skvalitnenie občianskej výchovy* [online]. [cit. 16. marca 2014]. Fórum občanov Slovenska. Dostupné z: www.sk-forum.sk/index.php?id=Obcianska_vychova.

Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe. In: *REZOLÚCIA č. 1344 z 25. 9. 2003* [online]. [cit. 15. marca 2014]. Dostupné z: <http://assembly.coe.int//Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc03/EDOC9890.htm>.

TUREK, I., 2005. *Inovácie v didaktike*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. ISBN 80-8052-230-8.

VERHULST, J., A. NIJEBOER, 2007. *Priama demokracia: fakty a argumenty súvisiace so zavedením občianskej iniciatívy a referenda*. Brusel: Democracy International. ISBN 9789078820055.

Wo steht Europa? Die Europäische Union nach Lissabon Zeitschrift für die Praxis der politischen Bildung, HEFT 1 – 2012. In: *POLITIK & UNTERRICHT*, ISSN 0344-3531. 1. QUARTAL, 38. JAHRGANG.

Aktívne občianstvo. In: *ZOOMm ZAOSTRENÉ NA MLADÝCH*, ISSN 1336-4340, 2/2009.

Internetový zdroj:

http://rmpk.sk/Ziacke_skolske_rady/Tretia_vlna%96profesionalna_podpora_ziackych_skolskych_rad_ZSR.pdf.